

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | *tekirdag theology journal*

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2018, c. 4, s.2: 784-825

**Hz. Peygamber'in Cinlerle Görüşmesine Dair İhtilaflı
Rivayetlerin Değerlendirilmesi**

Evaluation of Conflicting Traditions about the Holy Prophet's Meeting with the Jinn

Mahmut YAZICI

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor, Pamukkale University,
Faculty of Theology, Department of Hadith
Denizli / TURKEY
mahmutyazici81@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0094-8224

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Kasım / November 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yazıcı, Mahmut. "Hz. Peygamber'in Cinlerle Görüşmesine Dair İhtilaflı Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018): 784-825.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Melek ve insan dışında üçüncü bir varlık türü olarak kabul edilen cinler hakkında eski ve yeni, Müslüman ve gayrimüslimler tarafından birçok müstakil çalışma yapılmıştır. İlgili eserlerde kısaca cinlerin mahiyeti ve özellikleri, çeşitli din ve kültürlerdeki cin inançları ve cinlerin insanlarla ilişkileri üzerinde durulmuştur. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de el-Cin/72 adıyla müstakil bir sûrenin bulunmasının yanısıra birçok sûrede çeşitli ayetlerde cinler hakkında bilgiler verilmektedir. Hadislerde de cinlere dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmediği hususudur. Konuyla ilgili rivayetler incelendiğinde hem birbiriyle hem de Kur'an'la çelişik gibi görünen sahih hadisler mevcuttur. Söz konusu rivayetler arasındaki çelişkileri gidermek ve konuyu açıklığa kavuşturmak amacıyla bu çalışmamızda ilgili rivayetleri inceleyip değerlendirdik. Hz. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmediği hususu genelde İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan gelen rivayetler çerçevesinde ele alınmaktadır. İbn Mes'ûd'dan nakledilen hadisler Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünü ifade ederken İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayet görüşmediğini ifade etmektedir. Çalışmamızda, her iki sahabiden nakledilen rivayetleri, diğer sahabilerden de nakledilen rivayetlerle birlikte ve Kur'an'ın nuzül sürecini de dikkate alarak değerlendirdik. Netice itibariyle İbn Mes'ûd'dan nakledildiği üzere Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğü, İbn Abbas'tan nakledilen ve görüşmediğini ifade eden rivayetin ise İslam'ın ilk yıllarıyla ilişkili olduğu sonucuna vardık.

Anahtar kelimeler: Rasûlüllah, Cinler, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs

Abstract

The Jinn, which is regarded as the third kind of entity apart from the angel and the human being, has been the subject matter of several separate works written by both Muslims and non-Muslims in the past and present. In short, such works deal with the nature of jinns and their characteristics, and they cover matters such as the beliefs about jinns in several religions and cultures and their relationship with human beings. Apart from the fact that the primary source of Islam, namely, the Quran, has a separate chapter called al-Jinn (The Jinn) /72, it provides information about jinns in many verses in several other chapters. Traditions also provide plenty of information about jinns.

One example of such information is on the question whether the Holy Prophet have met with jinns. A study of the traditions on this matter reveals the fact that there are *ṣaḥīḥ* (authentic) traditions that appear to be in conflict with each other and/or with some of the verses in the Quran. In this paper, we have analyzed and evaluated the relevant traditions in order to reconcile these contradictions, thus we aimed to clarify the matter. The question on whether the Holy Prophet met with jinns is often discussed within the context of narrations coming from Ibn al-Mas'ūd and Ibn 'Abbās. While the traditions coming from Ibn al-Mas'ūd indicate that the Prophet met with jinns, a tradition narrated by Ibn 'Abbās says the opposite. In the present work, we have analyzed the outwardly conflicting traditions narrated by both companions along with traditions narrated by other companions on this matter in the light of the chronology of the revelation of the Quran. As a result, we have concluded that the Holy Prophet have met with jinns as narrated by Ibn al-Mas'ūd and that the report narrated by Ibn 'Abbās was about the first years of Islam.

Key words: Rasūl Allāh, Jinns, Ibn al-Mas'ūd, Ibn al-'Abbās

Giriş

Sözlükte örttü, saklandı, gizlendi anlamında c-n-n kök fiilinden gelen Arapça bir isim olan cin kelimesi¹ terim olarak “cisimleri hava veya ateşten yaratılmış,² duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” anlamına gelmektedir.³

Hemen hemen bütün din, kültür ve kadim medeniyetlerde varlığına inanılan cinler, bazı inanışlarda tanrı veya yarı tanrı olarak addedildiği gibi bazı inanışlarda insan ve hayvanlara zarar veren yarı insan görünümümlü veya kötü ruhlardan oluşmaktaydı. Bazı eski medeniyetlerde ise cinlerin yırtıcı hayvan-

¹ er-Râzi, Zeynuddîn Ebû Abdillâh, “c-n-n”, *Muhtârû's-sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999), 62; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, “c-n-n”, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 13: 92; Kelimenin kökenine dair farklı değerlendirmeler için bk. D. B. Macdonald, “Cin”, *İkslam Ansiklopedisi (İA)*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 3: 192; Mustafa Tunçer, *Kur'an'da Cin ve Şeytan*, İstanbul: Rağbet Yay., 2015), 41.

² Beydâvî, Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer, *Envâru'tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 5: 251.

³ M. Süreyya Şahin, “Cin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 5.

lardan, kertenkele, yılan, timsah gibi sürüngenlerden, karga ve baykuş gibi kanatlılardan oluştuğuna inanılmaktaydı.⁴

İslam dininin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'de el-Cin (72. sûre) adıyla müstakil bir sûre bulunmaktadır. Söz konusu sûre ve diğer sûrelerde c-n-n maddesinin türevlerinden "cin" kelimesi 22, "cân" kelimesi 7, "cinne" kelimesi 10 ve "mecnûn" kelimesi 11 kez geçmektedir.⁵ C-n-n maddesinden türeyen bu kelimeler bazı ayetlerde "delilik", bazılarında "yılan" çoğunda ise melek ve insan dışında üçüncü bir varlık türü karşılığında kullanılmaktadır.⁶

Söz konusu âyetlerde cinler; yaratıldıkları maddenin mahiyeti,⁷ insanların onları görememeleri,⁸ hızlı hareket edebilmeleri⁹ ve semâda dolaşabilmeleri¹⁰ gibi çeşitli yönleriyle tanıtılmaktadır. Ayrıca insanlar gibi onların da Allah'a kulluk etmekle sorumlu oldukları,¹¹ kendilerine uyarıcı elçilerin gönderildiği,¹² Kur'ân-ı dinleyip ona muhatap oldukları,¹³ içlerinden iman edenler olduğu gibi iman etmeyenlerin de bulunduğu¹⁴ emir ve yasaklara uymadıkları takdirde cezalandırılacakları¹⁵ gibi hususlar da bildirilmektedir.

Cinlerle ilgili başta tefsir kitapları ve hadis şerhlerinde detaylı bilgiler verildiği gibi Arapça, Türkçe ve başka dillerde müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Söz konusu eserlerde ana hatlarıyla cinlerin mahiyeti ve özellikleri,¹⁶ farklı din ve kültürlerin cin kavramına yaklaşımları, şeytan ve cinlerin ortak özellikleri, Hz. Peygamber'in cinlerle teması, cin-insan ilişkileri, cinlerden

⁴ Ernst Zbinden, *İslam'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları*, terc. Ekrem Sarıkçıoğlu, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 94-96, 120, 129-131; Şahin, "Cin", *DİA*, 8: 5-8.

⁵ Tunçer, *Kur'an'da Cin ve Şeytan*, s. 44.

⁶ Ahmet Saim Kılavuz, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 8.

⁷ Bk. Hicr 15/27; Rahmân 55/15

⁸ Bk. el-A'raf 7/27.

⁹ Bk. en-Neml 27/39.

¹⁰ Bk. el-Cin 72/8-9.

¹¹ Bk. ez-Zâriyât 51/56.

¹² Bk. el-En'âm 6/130.

¹³ Bk. el-Ahkâf 46/29; el-Cin 72/1.

¹⁴ Bk. el-Cin 72/11, 14.

¹⁵ Bk. el-En'âm 6/128; el-Ahkâf 46/31.

¹⁶ Cinlerin mahiyeti ve çeşitlerine dair değerlendirmeler için bk. Hayati Aydın, "Dini Kaynaklarda ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3 (Aralık 2017): 1623-1670.

korunma yolları, cinlerin insan ve hayvan şeklinde temessülü, cinlerin ahiret-teki durumu gibi konular ele alınmaktadır.¹⁷

Zikredilen ana konular birçok çalışmada detaylı olarak ele alındığı ve bu çalışmanın çerçevesini de fazlasıyla aşacağı için biz bu çalışmamızda yalnızca cinlerin Hz. Peygamberle görüşüp görüşmediklerine dair rivayetleri değerlendireceğiz. Dolayısıyla cinlerin mahiyeti, görülüp görülememesinin imkânı ve cin kelimesinin kavramsal çerçevesiyle ilgili tartışmalı konulara detaylı bir şekilde girmeyeceğiz.

Hadislere bakıldığında Hz. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmediğine dair birbiriyle çelişik gibi gözükten rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler başta tefsir kitaplarında Ahkâf Sûresi 29-32 ayetlerin tefsirinde ve Cin sûresinin tefsirinde ve hadis şerh edebiyatında ilgili hadislerin şerhlerinde değerlendirilmekte ve çelişkiler giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatını ele alan bazı siyer eserleriyle mucizelerini konu edinen delâil türü eserlerde de cinlerin Hz. Peygamber'le görüşüp görüşmediğine dair rivayetler zikredilip değerlendirilmektedir. Ancak ileride değinileceği üzere ilgili eserlerde ya söz konusu rivayetlerden Hz. Peygamber'in cinlerle görüş-tüğünü ifade eden hadisler "Kur'an'a aykırıdır" denilerek reddedilmekte veya tercihi gerektiren bir sebeple biri diğerine tercih edilmekte ya da konuyla ilgili rivayetler derinlemesine incelenmeden hadislerde bildirilen olayların ayrı ayrı zamanlarda meydana geldiği söylenerek rivayetler te'lif edilmeye çalışılmaktadır.

Cinlerin Hz. Peygamber'le görüşüp görüşmediğine dair Türkçe yazılmış müstakil bir çalışma bulunmamakla beraber Ali Osman Ateş'in Kur'an ve *Hadislere Göre Cinler ve Büyü* adlı eserinde söz konusu rivayetler, farklı açılardan değerlendirilmekte fakat konuyla ilgili bütün rivayetler ele alınıp ince-

¹⁷ Konuyla ilgili yazılmış müstakil eserlere Bedreddin eş-Şibli'nin (ö.769) *Âkâmü'l-mercân fi ahkâmî'l-cân'ı* (Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.)¹⁷ Celâleddin es-Suyûtî'nin, *Laktu'l-mercân fi ahbâri'l-cân'ı* (Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.)¹⁷ Ernst Zbinden'in *İslam'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat) adıyla Ekrem Sarıncıoğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilen eseri ile Süleyman Ateş'in *İnsan ve İnsanüstü, Ruh, Melek, Cin, İnsan* (İstanbul: 1985), Ahmed Hulûsi'nin *Din-Bilim Işığında Ruh İnsan Cin* (İstanbul: 1992); Lütfullah Cebeci'nin *Kur'an'a göre Melek Cin ve Şeytan* (İstanbul: Şule Yay., 1998); Ali Osman Ateş'in *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü* (İstanbul: Beyan Yay., 2011); Mustafa Tunçer'in *Kur'an'da Cin ve Şeytan* (İstanbul: Rağbet, 2015) adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir.

lenmediğinden rivayetler arasındaki çelişkilerin sadra şifa olacak şekilde giderilmediği görülmektedir.

Hız. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmediğine ilişkin rivayetler, sahih hadislerin Kur'an'la veya diğer sahih hadislerle çelişip çelişmediğinin görülmesi açısından da önemlidir. Bu nedenle bu çalışmamızda başta Buhârî ve Müslim gibi sahih kaynaklarda da yer alan özellikle de İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan gelen ve birbiriyle çelişkili gibi görünen hadisler çerçevesinde konuyla ilgili rivayetler değerlendirilmeye ve bu rivayetler arasındaki çelişkiler giderilmeye çalışılacaktır.

Konuya dair rivayetler incelendiğinde İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Hız. Peygamber'in cinlerle görüşmediği ifade edilirken İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayet ile İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde görüştüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde de İbn Mes'ûd'un Hız. Peygamber'in cinlerle görüşmesinde ona refakat edip etmediği ihtilafıdır. Bazı rivayetlerde Hız. Peygamber'in yanında İbn Mes'ûd'un bulunduğu zikredilirken bazılarında Hız. Peygamber'in cinlerle görüşmesi esnasında yanında sahabeden hiç kimsenin bulunmadığı söylenmektedir. Burada öncelikle İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetler ele alınıp incelenecek ardından İbn Abbas'tan gelen rivayetler değerlendirilecektir.

1. İbn Mes'ûd'dan Nakledilen Rivayetler

İbn Mes'ûd'dan gelen bazı rivayetlerde Hız. Peygamber'e bir grup cinin geldiği, kendileriyle görüşmesi için Hız. Peygamber'i davet ettikleri, Hız. Peygamber'in de davete icabet edip onlarla görüştüğü ve Kur'an okuduğu nakledilmektedir.

Alkame yoluyla İbn Mes'ûd'dan gelen rivayet şöyledir: Mekke'deyken bir gece Rasûlüllah'ı (s.a.s.) kaybettik. Kendisini vadilerde ve dağ yollarında aradık. Bulamayınca: "Yoksa uçurulmuş veya kaçırılmış olmasın?" dedik. Böylece çok kötü bir gece geçirdik. Sabah olunca bir de baktık ki Rasûlüllah (s.a.s.) Hira tarafından geliyor. Ona: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Biz seni kaybettik, çok aradık ve bulamadık. Bu sebeple çok fena bir gece geçirdik.' dedik. O da: 'Bana cinlerin davetçisi geldi. Beraber gittik. Onlara Kur'an-ı Kerim'i okudum.' buyurdu. Sonra bizi götürerek cinlerin izlerini ve ateşlerinin kalıntılarını gösterdi. Cinler kendisine yiyeceklerini sormuşlar. O da: 'Elinize geçen, üzerine Allah'ın

ismi zikredilmiş her kemik, olabildiği kadar bol etli olarak sizindir. Her deve ve at mayısı da hayvanlarınızın yemidir.' buyurmuşlar. Sonra Rasûlullah (s.a.s.) bize şu uyarıda bulundu: 'Sakin bu iki şeyle (kemik ve kuru hayvan mayısı) abdest bozduktan sonra istinca etmeyin, çünkü onlar (cinnî olan) din kardeşlerinizin yiyecekleridir.'¹⁸

İbn Mes'ûd'dan gelen ve Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünü ifade eden bu rivayet, ileride gelecek olan ve İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğine dair naklettiği rivayetle çelişik olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesi esnasında kendisinin Hz. Peygamber'in yanında bulunup bulunmadığı hususu da ihtilaflıdır.

Yukarıda Alkame'nin naklettiği rivayetin başında Alkame, İbn Mes'ûd'a cin gecesinde sizden hiç kimse Hz. Peygamber'e refakat etti mi? diye sorduğunu, İbn Mes'ûd'un da: 'Bizden hiç kimse ona refakat etmedi.' dediğini nakleder.¹⁹

Yine Alkame'den gelen başka bir rivayette ise Abdullah b. Mes'ûd'un: "Cin gecesi Rasûlullah ile birlikte olamadım. Onunla birlikte olmayı istedim." dediği de nakledilmektedir.²⁰

Alkame'nin rivayetini destekleyen başka bir rivayette ise 'Amr b. Mürre şöyle söyler: "Abdullah b. Mes'ûd'un oğlu Ebû Ubeyde'ye, cin gecesi Abdul-

¹⁸ Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, (Mısır: Dâru Hecer, 1999), 1: 225; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd., (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 7: 214-215; Müslim, Ebû'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar (Sahîhu Muslim)*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, ts.), "Salât" 150; Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Tefsîr (Sûretü'l-Ahkaf)" 46 (hadis no: 3258); Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ, *Delâilü'n-Nübüve ve ma'rifetü ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 2: 230. Kemik ve tezekle ilgili hadislerin değerlendirmesi için bk. Ali Osman Ateş, *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*, (İstanbul: Beyan Yay., 2011), 90-108.

¹⁹ Tayâlisî, *Müsned*, 1: 225; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 214; Müslim, "Salât" 150; Tirmizî, "Tefsîr (Sûretü'l-Ahkaf)" 46 (hadis no: 3258); Beyhakî, *Delâil*, 2: 230.

²⁰ Müslim, "Salât" 152; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilmeccid, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), 10: 68; Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 2002), 9: 22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1: 15, 17.

lah b. Mes'ûd Hz. Peygamber'in yanında mıydı? diye sordum. 'Hayır' dedi. Bunu, İbrahim en-Nehaî'ye de sordum. O da; 'Keşke öyle olsaydı.' diye cevap verdi."²¹

Ayrıca Zirr b. Hubeyş'in Abdullah b. Mes'ud'dan naklettiği: "Cinler Batn-ı Nahle'ye vardıklarında Rasûlüllah (s.a.s.) Kur'an okuyordu. Onu işitince susup dinlediler yedi/dokuz kişiydiler. Birisinin adı Zevba'a idi."²² şeklindeki rivayet Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesinde İbn Mes'ûd'un bulunmadığına işaret etmektedir.

İbn Mes'ûd'un cin gecesi Hz. Peygamber'e refakat etmediğini ifade eden bu rivayetlerin yanında Hz. Peygamber'in beraberinde olduğunu ifade eden rivayetler de bulunmaktadır.

'Amr b. Hureys'in azatlısı Ebû Zeyd'in İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayette İbn Mes'ûd şöyle der: "Mekke'de Rasûlüllah (s.a.s.) ile birlikte bir grup sahabiyle beraberdik. Bir ara Rasûlüllah (s.a.s.) 'İçinizden birisi benimle gelsin.'²³

²¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1: 18. Beyhakî bu hadislerle binaen Ebû Zeyd hadisini zayıf kabul eder. Hanefilerden Zeylaî ve İbnü't-Türkmânî ise Beyhakî'nin başka bir yerde, Ebû Ubeyde'nin, babası Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis alacak yaşa yetişmediğini, İbrahim en-Nehaî'nin ise İbn Mes'ûd'dan hadis işitmediğini söylediğini ifade ederek Beyhakî'nin bu rivayeti delil göstermesini eleştirmekte ve esasen bu rivayetin munkatî olduğunu söylemektedirler. Bk. Zeylaî, Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf, *Nasbu'r-râye li ahâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997), 1: 146; İbnü't-Türkmânî, Alaüddin Ali b. Osman el-Mardîni, *el-Cevheru'n-nakî 'alâ Süneni'l-Beyhakî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1: 12.

Hanefî âlimlerden Tahâvî ise hadis munkatî olsa da Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd ile İbrahim en-Nehaî'nin, İbn Mes'ûd'un hadislerini iyi bilmeleri ve ilmi derecelerinin yüksek olması nedeniyle Hz. Peygamber'in hurma şırası ile abdest aldığına dair hadislerin delil olarak alınamayacağını söylemektedir. Bk. Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd., Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1994), 1: 95.

²² Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2: 495; Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-İsbehânî, *Delâilü'l-Nübüvve*, thk. Muhammed Kal'acı, Abdülber Abbâs, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 1: 358; Beyhakî, *Delâil*, 2: 228.

²³ Taberânî'nin yine Ebû Zeyd'den naklettiği rivayette Rasûlüllah'ın: "Cinlerden olan (din) kardeşleriniz Kur'an okumam emredildi." dediği nakledilmektedir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10: 63. Taberî'nin Katâde'den naklettiği rivayette ise İbn Mes'ûd: "Hz. Peygamber, 'Cinlere Kur'an okumam emredildi. Kim benimle gelecek?' dedi. Sahabiler sustular. Hz. Peygamber tekrar sordu yine sustular. Tekrar sordu yine sustular. Üçüncü kez sorduktan sonra ben Hz. Peygamberle birlikte gittim." demektedir. Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 22: 136.

Ancak kalbinde zerre kadar hile bulunan gelmesin.' dedi.²⁴ İbn Mes'ûd: Ben kalkıp gittim.²⁵ Yanıma da içinde su olduğunu düşündüğüm bir matara aldım. Sonra birlikte yürümeye başladık. Mekke'nin yukarılarına²⁶ gelince bir araya toplanmış karartılar gördüm. Sonra Rasûlüllah (s.a.s.) bana bir çizgi çizdi ve geri gelinceye kadar burada ayakta bekle dedi.²⁷ Ardından Rasûlüllah onların yanına gitti.²⁸ Onların Rasûlüllah'ın üzerine üşüşüklerini görüyordum. Rasûlüll-

²⁴ Ebû Zeyd'in Taberânî'deki rivayetinde ise şu ifadeler yer alır: "*Sizden biriniz benimle gelsin ama kalbinde bir dane ağırlığına kibir bulunan gelmesin.*" dedi. Ben kalkıp onunla gittim. Yanıma da içinde sıra olan bir matara aldım. ..." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10: 63.

²⁵ Ali b. Rabâh'ın İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayette ise şu ifadeler yer alır: "Rasûlüllah (s.a.s.) kendisini takip etmemi söyledi ve şöyle buyurdu: '*Cinlerden kardeş oğulları ve amcaoğulları olan 15 kişilik bir grup bana gelecek ve onlara Kur'an okuyacağım.*' Bunun üzerine onunla birlikte istediği yere gittim. Bana bir çizgi çizdi ve beni içene oturttu. Sonra da bana: '*Buradan dışarı çıkma!*' dedi." Bk. Beyhakî, *Delâil*, 2: 231.

²⁶ Taberânî'deki benzer bir rivayette bu hadisenin hicretten önce "Mekke çevresinde" bir yerde gerçekleştiği belirtilmektedir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10: 66.

Ebü'l-Cevzâ'nın İbn Mes'ûd'dan yaptığı nakilde söz konusu yerin ismi "Hacûn denilen bir tepe" olarak geçmektedir. Beyhakî, *Delâil*, 2: 231. Ebû Nu'aym'ın Vakıdî'den yaptığı nakilde de ilgili yerin ismi Hacûn'dur. Bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 365.

Taberî'nin Katâde'den yaptığı nakilde ise: İbn Mes'ûd, Mekke'nin yukarılarına kadar yürüdüklerini sonra Rasûlüllah'ın "Şi'bi Hacûn" denen yere girdiğini söyler. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 136.

²⁷ Taberânî'deki Ebû Zeyd rivayetlerinden birinde Hz. Peygamber'in İbn Mes'ûd'a bir çizgi çizdikten sonra: "*Buradan çıkma! Çıkarsan ne sen beni, ne de ben seni kıyanete kadar görürüz.*" dediği nakledilmektedir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10: 63.

²⁸ Ebû Osman b. Senne el-Huzâ'î'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği benzer rivayette ise olay şöyle anlatılmaktadır: "...Mekke'nin yukarılarına varınca Rasûlüllah (s.a.s.) ayağıyla bir daire çizdi ve içine oturmamı emretti. Ardından yürüyüp gitti biraz sonra ayakta Kur'an okumaya başladı. Bir anda etrafını bir karartı sardı ve aramızdaki irtibat koptu öyle ki, sesini duyamaz oldum. Sonra onlar bulut parçaları gibi dağılıp gittiler. Ancak içlerinden bir grup orada kaldı. Rasûlüllah (s.a.s.) onlarla işini bitirmiş olarak sabahleyin yanıma geldi ve bana '*Orada kalan grup ne yaptı?*' diye sordu. Ben de 'Ey Allah'ın Resûlü! İşte onlar hala oradalar.' dedim. Rasûlüllah, kemik ve tezek alıp onlara verdi. Sonra da kemik ve tezekle taharetlenmeyi yasakladı." Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehri ve hadîsîhi*, thk. Abdülmelik Abdullah, (Beyrut: Dâru Hadır, 1993), 3: 392; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 547; Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 366; Beyhakî, *Delâil*, 2: 230.

Ebü'l-Mu'allâ'nın İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayet ise şöyledir: "Rasûlüllah (s.a.s.) hicretten önce Mekke'nin etrafında bir yere çıktı ve bana bir çizgi çizip: '*Ben sana gelene kadar bir şey yapma. Göreceğin şeyler de seni korkutmasın!*' dedi. Biraz ilerledi ve oturdu. Birden Zutululara benzeyen kara adamlar belirdi. Allah Teâlâ'nın: "*Cinler neredeyse (Kur'an'ı dinlemek için kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.*" (Cin, 72/19) buyurduğu gibiydiler. Ben kalkıp elimden geldiğince onları uzaklaştırmayı düşündüm. Sonra Rasûlüllah'ın (s.a.s.) sözünü hatırladım ve yerimde kaldım. Bir süre sonra onlar da etraftan dağıldılar. Onların şöyle dediklerini işittim: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bizim yerimiz uzak. Şimdi biz yola koyulacağız. Bizim için azık belirler misin? dediler. Rasûlüllah da tezekler sizindir. 'Rastladığınız kemikler et olarak, tezekler de hurma olarak sizindir.' buyurdu. Onlar gidince bunlar kimdi? dedim. O da: 'Bunlar Nusaybin cinleriydi.' buyurdu." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10: 66.

lah (s.a.s.) gece boyunca onlarla konuştu.²⁹ Ancak sabaha karşı yanıma gelebildi.³⁰ Bana: ‘Ey İbn Mes’ûd! Hala ayakta mısın?’ dedi. Ben de: Ya Resûlellah! Sen bana, ‘Ben gelinceye kadar burada ayakta bekle!’ demiştin dedim. Sonra bana ‘Yanında abdest almak için su var mı?’ dedi. Ben de evet var dedim. Fakat mata-rayı açınca içinde hurma şırası olduğunu gördüm. Rasûlüllah’a: Ben içinde su olduğunu zannederek matarayı almıştım meğer içinde sıra varmış dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s.): ‘Temiz hurma, temizleyici su!’ buyurdu. Sonra da ondan abdest aldı. Namaza kalktığı zaman onlardan iki kişi geldi ve Rasûlüllah’a: ‘Ya Resûlellah, namazımızda bize imamlık etmen hoşumuza gider.’ dediler. Rasûlüllah onları da arkasında safa yerleştirdi ve bize namazı kıldırdı. Namazı bitirince ey Allah’ın Resûlü! Bunlar kimdir.? dedim. O da: ‘Bunlar Nusaybin cinleridir. Aralarında anlayamadıkları bazı hususlarla ilgili geldiler ve benden yiyebilecekleri bir azık istediler...’ dedi.”³¹

Hadisin son kısmında yer alan hurma şırasıyla abdest alma ve tezek ve kemikle istinca yapılmasının yasaklanmasına dair bilgiler *Sünen* kitaplarının

²⁹ Fâkihî'nin İbn Cüreyc>Mücâhid tarikiyle İbn Mes’ûd’dan naklettiği rivayette şu ifadeler yer alır: “Cinler Hz. Peygamber’e “Sen kimsin” dediler. O da: ‘Ben Peygamberim’ dedi. Bunun üzerine cinler: Peki senin peygamber olduğuna kim şahitlik edecek? dediler. Hz. Peygamber de ‘Şu ağaç tanıklık edecek’ dedi ve peşinden de ‘Ey ağaç buraya gel!’ diyerek ağacı çağırdı. Ağaç da dal ve budaklarını sürükleyerek Hz. Peygamber’in önünde dikiliverdi. Rasûlüllah ağaca: ‘Neye şahitlik edeceksin?’ diye sordu. Ağaç da ‘Ben senin Allah’ın resulü olduğuna tanıklık ederim’ dedi. Sonra Rasûlüllah ona: ‘Tamam gidebilirsin!’ dedi. O da dal ve budaklarını sürüyerek eski hali nasılsa o halde yerine döndü. Sonra Rasûlüllah’a ‘azığımız ne olacak?’ diye sordular...” bk. Fâkihî, *Ahbârü Mekke*, 3: 393) Yaptığımız araştırmada ilgili rivayetin ilk dönem kaynaklarından yalnızca Fâkihî'nin eserinde bulunduğunu tespit ettik. Söz konusu rivayetin senedinde ise kopukluk bulunmaktadır.

Benzer bir rivayet, Rûyânî'nin *Müsned*'inde geçse de orada Hz. Peygamber'den peygamberliğini gösteren bir mucize isteyen bir bedevi olduğu görülmektedir. Bk. Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn, *Müsned*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî, (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1995), 1: 77. Ayrıca bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4: 190.

³⁰ Ali b. Rabâh'ın İbn Mes’ûd’dan naklettiği rivayette: “Nihayet Rasûlüllah (s.a.s.) seher vaktinde elinde kemik, tezek ve kömürle geldi ve bana: ‘Tuvaletini yapacağın zaman bunlardan hiç birisiyle silinip temizlenme!’ dedi...” şeklinde geçmektedir. Bk. Beyhakî, *Delâil*, 2: 231.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 390-391; Taberânî, *el-Mu’cemü'l-kebîr*, 10: 63, 65, 66, 67. Ebû Nu’aym, *Delâil*, 1: 366. Ayrıca bk. Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002), 4: 29; Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 20. Katâde'den de “Zükira” ifadesiyle benzer bir rivayet nakledilmektedir. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 136; Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 16: 12.

Hadisin son kısmı çin bk. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Musannefi'l-ahâdis ve'l-âsâr*, thk., Kemal Yûsuf el-Hût, (Riyad: Mektebetu'r-Rûsd, 1988), 1: 143.

abdestle ilgili bölümlerinde nebîz/hurma sırasıyla abdest alma konusunda da geçmektedir.³²

Beyhakî, İbn Adiy'in Buhârî'den naklettiğine göre o, hadisin medârî konumundaki 'Amr b. Hureys'in azatlısı Ebû Zeyd'in mechûl olduğunu ve İbn Mes'ûd ile beraberliğinin bulunmadığını ayrıca hadisin Kur'ân'a ters olduğunu söylemiştir. Yine Beyhakî, hadisin Ebû Zeyd dışında İbn Abbâs,³³ Ğaylân es-Sekafî, Hasan b. Kuteybe ve Ubeydullah el-İclî tarafından da İbn Mes'ûd'dan nakledildiğini fakat hiçbirinin sahih olmadığını söylemektedir.³⁴ Ayrıca Beyhakî, sahih hadislerin, Abdullah b. Mes'ûd'un cin gecesi Hz. Peygamber'e refakat etmediğini gösterdiğini de ifade etmektedir.³⁵

İbn Mes'ûd'dan nakledilen bu rivayete göre başka bir su bulunmaması durumunda hurma sırası ile abdest almanın caiz olduğunu savunan Hanefîlerden Zeylâî ve İbnü't-Türkmânî ise Beyhakî'nin sözkonusu rivayetlerine dair değerlendirmelerini tek tek ele alarak Beyhakî'yi eleştirmekte ve İbn Mes'ûd'dan gelen Ebû Zeyd rivayetinin ihticaca elverişli olduğunu söylemektedirler.³⁶

İbn Mes'ûd'dan nakledilen başka bir rivayet ise şöyledir: Abdullah b. 'Amr b. Ğaylan es-Sekafî anlatıyor: "İbn Mes'ûd'a: Bana anlatıldığına göre sen cin gecesinde Rasûlüllah (s.a.s.) ile beraber mişsin öyle mi? diye sordum. 'Evet' dedi. Bunun üzerine ben: Nasıl olmuştu? dedim. O da söz konusu hadisin hepsini bana anlattı. Rasûlüllah (s.a.s.) bir çizgi çizmiş ve ona: 'Burayı geçme!' demiş. Sonra siyah duman gibi bir şey Hz. Peygamber'i kaplamış. Kendisi de üç kere korkutulmuş." İbn Mes'ûd devamında, beyaz elbiseye bürünmüş

³² Bk. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd., (Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 2009), "Tahâret" 37 (hadis no:384); Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Tahâret" 42 (hadis no: 84); Tirmizî, "Tahâret" 65 (hadis no: 88); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1: 15. Ayrıca bk. Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk., Habîburrahmân el-A'zamî, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1982), 1: 179; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1: 31.

³³ İbn Abbâs'ın İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 323; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1: 94.

³⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1: 15-16. Ayrıca bk. İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-hidâye*, thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, ts.), 1: 63.

³⁵ Beyhakî, *Delâil*, 2: 230.

³⁶ Bk. Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, 1: 138; İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-nakî*, 1: 9-10.

siyah adamlar gördüğümü ve Hz. Peygamber'in kendisine onların, Nusaybin cinleri olduğunu ve ne tür yiyecekleri yiyebileceklerini sormaya geldiklerini söylediğini anlatır.³⁷

İbn Mes'ûd'un cin gecesi Hz. Peygamber'in bereberinde bulunduğunu ifade eden rivayetlerden biri de şudur: Ebû Osman en-Nehdî anlatıyor:³⁸ İbn

³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 137. Söz konusu rivayeti Taberânî, mübhem bir ravinin bulunduğu bir isnadla yine 'Amr b. Gaylân es-Sekafî'den daha ayrıntılı olarak şu şekilde nakletmektedir: 'Amr b. Gaylân es-Sekafî anlatıyor: "Abdullah b. Mes'ûd'a cin gecesinde neler olduğunu bana anlatır mısın? dedim. O da şöyle dedi: 'Herkes akşam yemeği için Ehl-i Suffe'den ikişer kişi alıp evine götürmüştü. Ben ise ortada kalmıştım. O esnada Rasûlullah (s.a.s.) oradan geçiyordu. 'Kimse seni götürmedi mi?' dedi. Ben de: Hayır! dedim. Bana: 'Ali'ye git senin için bir şey bulabilirim.' dedi. (...) Sonra bir kız çocuğu çıkıp: Rasûlullah senin için bir yiyecek bulamadı dedi. Bunun üzerine ben de mescide gittim. Bir süre geçmişti ki Rasûlullah (s.a.s.) geldi. Bana: 'Benim gideceğim yere gelir misin?' dedi. Ben de: Allah'ın izniyle gelirim dedim. Bakı'u'l-ğarkad'a varınca asasıyla bir daire çizdi ve bana: 'İçine otur! Ben gelene kadar da bir yere ayrılmam!' dedi. Sonra yürüyerek gitti. Bir süre sonra siyah karaltılar üzerine sıçradı... Sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) asasıyla vurarak: 'Oturun!' dediğini işittim (...) daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) geldi ve bana: 'Onlardan bir şey gördün mü?' dedi. Ben de beyaz giysili siyah adamlar gördüm dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): 'Onlar Nusaybin cinleriydi. Bana eşyalar ve yiyecekler hakkında soru sordular.' dedi. Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdilmecid, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 4: 113-114.

Aynı rivayeti tefsirine alan İbn Kesir, bu rivayetin isnadının ve bağlamının garîbun cidden/çok garîb olduğunu söylemektedir. Bk. İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ 'İmadüddîn İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk., Sâmî b. Muhammed Selâme, (Riyad: Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999), 7: 299-300. Nitekim rivayetin ravisi mechûl kabul edilirken rivayetin isnadında ismi zikredilmeyen mübhem bir ravi de bulunmaktadır. Ayrıca sahih rivayetlerde söz konusu hadisenin Mekke'de geçtiği anlatılırken bu rivayette olayın Medine'de geçtiği anlaşılmaktadır.

³⁸ Ebû Osman en-Nehdî'nin naklettiği başka bir rivayet ise daha ilginçtir. Çünkü İbn Mes'ûd'dan cinlere dair nakledilen rivayetin hemen aynısı, meleklerle ilgili olarak anlatılmaktadır. İbn Mes'ûd söz konusu rivayette şöyle der: "Rasûlullah (s.a.s.), yatsı namazını kıldırdı. Sonra kalkıp Abdullah b. Mes'ûd'un elinden tuttu, ardından onu Mekke'nin Bathâ denilen yerine kadar götürdü. Sonra onu oturttu ve çevresine bir çizgi çizerek: 'Bu çizgiden asla çıkma! Hatta sana bazı kimseler gelecekler onlarla konuşma! Çünkü onlar seninle konuşmayacaklardır.' buyurdu..."

Ben çizginin içerisinde oturmaktayken vücutları ve saçları Zutululara benzeyen bazı kişiler yanıma geldiler, ne avretlerini görüyordum ne de üzerlerinde bir elbise olduğunu. Bana kadar geliyorlar fakat çizgiyi geçemiyorlardı. Sonra da Rasûlullah (s.a.s.)'ın yanına doğru gidiyorlardı. Gecenin son kısmı olunca onlar gelmediler fakat ben oturur vaziyetteyken Rasûlullah (s.a.s.) geldi. Sonra: 'Gece boyunca beni gördün (ne yaptığımı biliyorsun)!' buyurdu. Ardından çizgimin içersine girdi, uyluğumu yastık yapıp uyudu... Sonra onlar dağılıp gittiler bu sırada Rasûlullah (s.a.s.) da uyandı. Bana: 'Onların söylediklerini işittin mi? Onların kim olduğunu bilir misin?' dedi. Ben de 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.' dedim. Rasûlullah (s.a.s.) da: 'Onlar meleklerdir.' buyurdu." Bk. Tirmizî, "Emsâl" 1 (Hadis no: 2861) Ezrakî, aynı rivayeti İbn Osman>İbn Mes'ûd tarihiyle nakletmekte olup meleklerle ilgili kısma yer vermemektedir. Bk. Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve mâ câe filhâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih, (Beirut: Dâru'l-Endelîs li'n-Neşr, ts.), 3: 394.

Mes'ûd yolda yürürken Zutlulardan³⁹ bazı kimseleri gördü. "Bunlar kimdir? dedi. Oradakiler de: "Bunlar Zut kavmindendir." dediler. Bunun üzerine İbn Mes'ûd: "Onların benzerlerini cin gecesinde gördüm. Ürkütülmüş gibi birbirlerini takip ediyorlardı." dedi.⁴⁰

Konuyla ilgili uydurma rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de Abdurrahman b. 'Avf'ın azatlısı Mînâ'nın Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği şu rivayettir:

"Cin heyeti gecesi Rasûlüllah (s.a.s.) ile beraberdim. Derin bir nefes aldı. Bunun üzerine ben: Neyiniz var? Ey Allah'ın Resûlü! dedim. "Bana ölümüm haber verildi. Ey İbn Mes'ûd!" buyurdu.⁴¹ Ben, öyleyse yerine halife bırak dedim. O da: "Kimi?" buyurdu. Ben: Ebû Bekr'i dedim. Sustu. Bir süre geçince tekrar derin bir nefes aldı. Neyiniz var? dedim. "Bana ölümüm haber verildi. Ey İbn Mes'ûd!" buyurdu. Ben, öyleyse yerine halife bırak dedim. O da: "Kimi?" dedi. Ben: Ömer'i dedim. Tekrar sustu. Bir süre geçince tekrar derin bir nefes aldı. Neyiniz var? dedim. "Bana ölümüm haber verildi. Ey İbn Mes'ûd!" buyurdu. Ben, öyleyse yerine halife bırak dedim. O da: "Kimi?" Buyurdu. Ben de Alî'yi dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ona itaat ederlerse hepsi cennete girerler."⁴²

Elbânî hadisi "hasen sahih" olarak değerlendirirken Ebû'l-Fadl el-Vâilî, hadisin senedinin ihtilaflı olduğunu, Tirmizî'deki senedde ibdâl bulunduğunu, nitekim aslında hadisin ravisinin 'Amr el-Bikâlî olduğunu fakat onun yerine Ebû Osman en-Nehdî'nin konulduğunu söyledikten sonra Amr el-Bikâlî hakkında Buhârî'nin: "İbn Mes'ûd'dan hadis işitmemiştir. Ayrıca onu tevsik eden bir kimse de bilinmemektedir." dediğini, bu nedenle de hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. el-Vâilî, Hasan b. Muhammed b. Haydar, *Nüzhâtü'l-elbâb fî kavli't-Tirmizî: "ve fî'l-bâb"*, (Suudi Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevzi, 2005), 6: 3423. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayette bu hadisi İbn Mes'ûd'dan işiten Ebû Osman en-Nehdî değil, 'Amr el-Bikâlî'dir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6: 332.

³⁹ Zut kavmi, Hindistan'da yaşayan esmer tenli bir kavmin adıdır. Sudanlı oldukları da söylenmiştir. Bk. İbn Manzûr, "z-t-t", *Lisânü'l-'Arab*, 7: 308.

⁴⁰ Beyhakî, *Delâil*, II, 231. Ebû Râfî'in, İbn Mes'ûd'dan naklettiği benzer bir rivayette İbn Mes'ûd şöyle der: "Rasûlüllah (s.a.s.) cin gecesi etrafımı bir çizgiyle çizdi ve bana: 'Yerinden ayrılma! Onlara Allah'ın Kitab'ını okuyacağım.' dedi. İbn Mes'ûd bilahare Zutluları görünce "Sanki bunlar, onlar gibidir" dedi..." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 367.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayet burada son bulmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7: 322.

⁴² Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, (Abdürrezzak'ın Musannef'inin 10 ve 11. Ciltleri), thk. Habîburrahmân el-A'zamî, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1982), 11: 317; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10: 67.

Uydurma olduğu aşikâr olan bu rivayetin ravisi Mînâ hakkında Ukaylî, münker hadisler rivayet ettiğini ve hadisine mütâbaat edilemeyeceğini söylerken,⁴³ Heysemî, Mînâ'nın "kezzâb" olduğunu ifade eder.⁴⁴ Ayrıca İbnü'l-Cevzî, rivayeti mevzû addedip Mînâ'da aşırı Şiiliğin olduğunu belirtir.⁴⁵

İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetlerdeki asıl problem Hz. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmemesi değil, Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünde İbn Mes'ûd'un ona refakat edip etmemesidir. Nitekim Alkame, İbrahim en-Nehaî ve Ebû Ubeyde'nin sözleri cinlerle görüşmesi esnasında Hz. Peygamber'in yanında İbn Mes'ûd'un bulunmadığını ifade ederken, Ebû Zeyd, Ali b. Rabâh, Ebû Osman b. Senne el-Huzâ'î, Ebû Osman en-Nehdî, Ebû'l-Cevzâ ve Abdullah b. 'Amr b. Ğaylan'dan nakledilen rivayetlerde Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesinde İbn Mes'ûd'un kendisine refakat ettiği anlaşılmaktadır.

Zeylaî ve İbnü't-Türkmânî, İbn Mes'ûd'dan gelen birbirinden farklı bu iki rivayeti, İbn Mes'ûd'un o gece Hz. Peygamber'in beraberinde bulunduğunu fakat Hz. Peygamber'in onu bir daire içerisine oturtup dairenin dışına çıkmasını tenbihlediği için Rasûlullah'ın cinlerle konuşması esnasında yanında bulunmadığını söyleyerek uzlaştırırlar.⁴⁶

Yine İbnü't-Türkmânî, İbn Seyyid el-Batalyevsî'nin, İbn Mes'ûd'dan nakledilen söz konusu hadisin bazı tariklerinde لم يشهده أحد /hiç kimse tanık olmadı, sözünden sonra غيرى /benden başka, ifadesinin bulunduğunu (لم يشهده أحد غيري) söylediğini⁴⁷ ifade ederek İbn Mes'ûd'dan gelen iki farklı rivayeti telif etmektedir.⁴⁸ Ancak bu rivayetler, İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in refakatinde bulunduğunu ifade eden rivayetlerle ilgili olup söz konusu rivayetlerde Hz. Peygamber'in kaybolması ve ashâb tarafından aranması gibi Alkame'nin naklettiği rivayeti çağrıştıran bir kısım bulunmamaktadır.

⁴³ Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa, *ed-Du'afâu'l-kebir*, thk. Abdülmü'ti Emin Kal'acî, (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), 4: 213.

⁴⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 5: 185.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 1: 346.

⁴⁶ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 1: 138,143; İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-nakî*, 1: 12.

⁴⁷ İlgili riayet için bk. Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 3: 392; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 547; İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî en-Nemerî, *ed-Dürer fi ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer*, thk. Şevkî Dayf, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1982), 59.

⁴⁸ İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-nakî*, 1: 12.

Beyhakî de 'onu kaybedenler Hz. Peygamber'in cinlerle buluşmaya gittiğinden haberi olmayan kimseler olabilir' diyerek Alkame hadisiyle İbn Mes'ûd'dan nakledilen diğer hadisleri cem' etmeye çalışır.⁴⁹

İbn Mes'ûd'dan nakledilen iki hadis karşılaştırıldığında şöyle bir problem de bulunmaktadır. Alkame hadisinin sonu ile Ebû Zeyd ve diğerlerinin naklettiği hadislerin sonu birbirine benzemektedir. Nitekim her iki rivayet grubunda da Hz. Peygamber'in, cinlerin yiyecekleriyle ilgili sözleri bulunmaktadır. Bu da hadislerin te'lifini güçleştirmektedir. Ancak Müslim'deki rivayetler incelendiğinde bu sözlerin Şa'bî tarafından, muhtemelen diğer rivayetlerden alınarak Alkame hadisinin peşine eklendiği söylenebilir. Zira Müslim, Muhammed b. Müsennâ>Abdüla'lâ>Dâvûd>Şa'bî>Alkame>İbn Mes'ûd tarikiyle naklettiği ve yukarıda Alkame hadisi olarak belirttiğimiz hadisin dışında iki rivayet zinciri daha vermektedir.

Bunlardan birincisi Ali b. Hucr>İsmail b. İbrahim>Dâvûd>Şa'bî>Alkame>İbn Mes'ûd isnadıyla fakat "وَأَثَارَ نِيرَانِهِمْ/ve ateşlerinin kalıntılarını gösterdi." ifadesinde son bulmakta, ardından Dâvûd: 'قال الشعبي/Şa'bî dedi ki' denilerek geri kalan kısmı Şa'bî'nin sözü olarak zikredilmektedir. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe>Abdullah b. İdrîs>Dâvûd>Şa'bî>Alkame>İbn Mes'ûd tarikiyle gelen ikinci rivayet ise "وَأَثَارَ نِيرَانِهِمْ/ve ateşlerinin kalıntılarını gösterdi." ifadesinde son bulmakta, Şa'bî'nin sözlerine hiç yer verilmemektedir. Dolayısıyla Müslim'deki üç rivayetten birinde cinlerin azıklarıyla ilgili kısım Alkame'nin naklettiği ilk hadise dâhilmış gibi gözükürken diğerlerinde ya yer almamakta ya da Şa'bî'nin sözü olarak eklenmiş bulunmaktadır.

Kanaatimizce Alkame'nin İbn Mes'ûd'un cinlerle görüşmesinde Hz. Peygamber'e refakat etmediğine dair rivayeti ile Ebû Zeyd ve diğer ravilerin İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in refakatinde bulunduğu dair rivayetler birbirinden farklı gecelere işaret ediyor olmalıdır.

Nitekim Zeylaî, cin gecesinin iki defa gerçekleştiğini, Müslim hadisinin zahirinden de anlaşıldığına göre birincisinde Hz. Peygamber'e hiç kimsenin refakat etmediğini ancak ikincisinde İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in yanın-

⁴⁹ Beyhakî, *Delâil*, 2: 230.

da bulunduğunu söyleyen bazı âlimlerin böylece birbiriyle çelişkili hadisleri uzlaştırdıklarını söylemektedir.⁵⁰ İbn Hacer de bu görüştedir.⁵¹

Aynî ise cinlerin altı kez Rasûlüllah'a heyet olarak geldiklerini bunların dördünde İbn Mes'ûd'un hazır bulunduğunu söylemektedir.⁵² Aynî bu dört görüşmeden birincisinin Hz. Peygamber'in kaybolduğunun düşünüldüğü gecede, ikincisinin Hacûn'da, üçüncüsünün Mekke'nin yukarılarında ve dördüncüsünün Medîne'de Bakî'ü'l-ğarkad'da meydana geldiğini zikreder. Kanaatimizce Aynî'nin bu görüşü isabetli değildir. Çünkü ikinci ve üçüncü görüşmeler aslında tek bir geceyi işaret etmektedir. Zira İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in "Mekke'nin yukarılarında" "Şi'bi Hacûn" denen yerde cinlerle buluştuğu ifade edilmektedir. Dördüncü görüşmeye gelince, böyle bir görüşmenin Medîne'de gerçekleştiğine dair rivayet bulunmaktadır. Ancak bu rivayet İbn Kesîr tarafından hem isnadı hem de siyakı açısından problemlî görülmüştür. Dolayısıyla İbn Mes'ûd'un birinde sonradan, diğesinde Hz. Peygamber'in beraberinde olmak üzere iki kez cinlerle görüşmeye tanık olduğu söylenebilir.

Sübki ise *el-Fetâvâ*'sında Mesrûk'un, İbn Mes'ûd'un cin gecesinde bulunmadığına dair söylediği sözlerden sonra şöyle der: "Sanki bu, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in cinleri görmediği ve orada bulduklarını hissetmediğini söylediği rivayete işaret etmektedir."⁵³ Kanaatimizce bu görüş de isabetli değildir. Çünkü Alkame hadisinde Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğine değil, İbn Mes'ûd'un bu görüşmede bulunmadığına vurgu yapılmaktadır. İbn Abbas rivayetinde ise Hz. Peygamber'in cinlerin kendisini dinlediklerinden haberdar olmadığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Sübkî'nin Alkame'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayeti, İbn Abbas'ın rivayetiyle karşılaştırması doğru değildir.

Alkame'nin İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayet farklı bir geceyi ifade ediyorsa, Ebû Zeyd, Ali b. Rabâh, Ebû Osman b. Senne el-Huzâ'î, Ebû Osman en-

⁵⁰ Zeylâi, *Nasbu'r-râye*, 1: 144. Benzer bir görüş için bk. Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ, *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 3: 180.

⁵¹ Bk. İbn Hacer, *ed-Dirâye*, 1: 66.

⁵² Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 16: 309.

⁵³ Sübkî, Takiyyüddîn Ali b. Abdilkâfi, *Fetâvâ es-Sübki*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2: 601.

Nehdî, Ebü'l-Cevzâ ve Abdullah b. 'Amr b. Ğaylan'ın yine İbn Mes'ûd'dan naklettikleri rivayetler arasında bir çelişkinin olmadığı söylenebilir.

Netice olarak İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in cinlerle buluşmasında onun refakatinde olup olmadığı tartışmalı olsa da İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in cinlerle buluşup görüştüğü açıkça ifade edilmektedir.

2. İbn Abbas'tan Nakledilen Rivayetler

İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette İbn Mes'ûd'dan da nakledildiği üzere Hz. Peygamber'e Nusaybinli yedi/dokuz cinin geldiği ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) onları kavimlerine elçi olarak gönderdiği zikredilmektedir.⁵⁴ Ancak İbn Abbas'tan nakledilen ve meşhur olan başka bir rivayette ise "cin gecesi" Hz. Peygamber'in cinleri ne gördüğü, ne de onlara Kur'an okuduğu dile getirilmektedir.

İbn Abbâs'tan gelen rivayet şöyledir: Rasûlullah cinlere ne Kur'an okudu ne de onları gördü.⁵⁵ Peygamber (s.a.s.), sahâbîlerinden birkaç kişi ile birlikte Ukaz panayırına doğru yürüyorlardı. O zamanlar şeytanların semâdan haber almaları engellenmişti. Haber almaya çıktıkça üzerlerine şihâblar (alevler) gönderiliyordu. (Semâdan kovulan) şeytanlar kavimlerinin yanına döndüklerinde kendilerine: Ne oluyorsunuz (Neden hiçbir haber getirmiyorsunuz)? dediler. Onlar da: Semâdan haber almamız engellendi ve üzerimize şihâblar atıldı, dediler. Bunun üzerine onlara: Sizinle semâ haberi arasına girip, sizin haber almanıza engel olan şey, muhakkak yeni ortaya çıkmış bir şeydir. Arzın doğularını ve batılarını dolaşın da, sizinle semâ haberi arasına engel olan şeyi bakıp öğreniniz, denildi. İşte bunların içinden Tihâme'ye⁵⁶ doğru yollanmış olan grup da Ukaz Panayırına⁵⁷ gitmek üzere Nahle'de⁵⁸ konaklayan Peygamber'in (s.a.s.) bulunduğu yere varmış oldular. O sırada Rasûlullah orada

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 135, 140; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 11: 256.

⁵⁵ Bu kısım Buhârî'de geçmemektedir.

⁵⁶ Tihâme şehir değildir. Meşhur bir yer ismidir. Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, *Rûhu'l-beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8: 487.

⁵⁷ Ukaz Panayırı, çölde Nahle ve Tâif arasında bir yerdir. Zî'l-ka'de hilaliyle başlayan ve yirmi gün süren bir panayırdır. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 8: 487.

⁵⁸ Nahle vadisi Mekke-Tâif arasında bir yerdir. Mekke'ye bir gecelik uzaklıktadır. Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 8: 487.

sahâbilerine sabah namazını kıldırıyordu. (Namazda okuduğu) Kur'ân'ı işitince, ona kulak verdiler ve birbirlerine: Semâdan haber almamıza engel olan şey yemîn olsun işte budur, dediler. İşte o zaman bu haberciler kendi kavimlerinin yanına döndüklerinde: “*Ey kavmimiz! Biz hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki, o Hakk'a ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona îmân ettik ve Rab-bimize asla hiçbir şeyi ortak tutmayacağız.*” dediler. Bunun üzerine Allah da Peygamber'ine (s.a.s.): Kul ūhiye ileyye ayetlerini indirdi.⁵⁹

İbn Abbas'tan nakledilen bu hadisten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber cinlerle görüşmemiştir. Hasan-ı Basrî de bu görüştedir.⁶⁰ Yukarıda da geçtiği üzere hem İbn Mes'ûd'dan hem de İbn Abbas'tan nakledilen iki rivayetten birinde Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğü anlaşılmakta olup hadislerin zahiren çelişkili olduğu görülmektedir. Hadis ve tefsir âlimleri zahiren çelişkili gözükken bu hadisleri de cem' etme yoluna gitmişlerdir.

Nitekim Taberî, İbn Abbas'ın bir rivayetinde Hz. Peygamber'in cinlerin geldiğinden haberi olmadığını, diğer rivayetinde haberi olduğunu belirten ifadeden yola çıkarak cinlerin ilk defa Kur'ân'ı dinlediklerinde Hz. Peygamber'in bundan haberdar olmadığını fakat bilahare onlarla görüşünce bir kısmını kavimlerine elçiler olarak gönderdiğini söyleyerek İbn Abbas'tan gelen çelişkili rivayetleri uzlaştırmaktadır.⁶¹

İbn Kesîr de “İbn Abbas'tan gelen iki farklı rivayete göre İbn Abbas'ın her iki kıssayı da rivayet ettiği anlaşılmaktadır.” diyerek bu görüşü desteklemektedir.⁶²

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 129; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh (Sahîhu'l-Buhârî)*, thk. Muhammed b. Zühayr b. Nâsır, (Yy. Dâru Tavki'n-Necât, 2001), “Ezân” 104 (hadis no: 773); Müslim, “Salât” 149; Tirmizî, “Tefsîr (Sürettü'l-Cin) 69 (hadis no: 3323; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 134-135; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 12: 52; Beyhakî, *Delâil*, 2: 226

⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 136; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7: 290.

⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 140.

⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7: 296.

3. İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan Gelen Rivayetlerin Tahlili

3.1. "Cin gecesi" ve Sayısı

İbn Mes'ûd'dan nakledilen ve cin gecesinde Hz. Peygamber'e refakat edip etmediği hususunda birbiriyle çelişen rivayetlerle, Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğini ifade eden İbn Abbas rivayeti arasındaki çelişkinin düğüm noktasını söz konusu rivayetlerde geçen "cin gecesi" teşkil etmektedir. Çünkü hem Kur'an'da yer alan ve cinlerin Hz. Peygamber'i dinlediği gece, hem de sahih hadislerde yer alan ve Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğü gece, hadislerde "cin gecesi" olarak nitelendirilmektedir. "Cin gecesi" bir kere vuku bulmuşsa hadislerin birbiriyle çeliştiği ve Kur'an'a aykırı olduğu düşünülebilir. Ancak İbn Mes'ûd'dan gelen iki farklı rivayet ile İbn Abbas'tan gelen rivayetler birlikte değerlendirildiğinde rivayetlerde geçen "cin gecesi"nin birden fazla gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

İbn Mes'ûd'un cin gecesinde Hz. Peygamber'e refakat edip etmediğiyle ilgili değerlendirmeler yapılırken cin gecesinin birden fazla olduğu kabul edilerek rivayetler arasındaki çelişki giderildiği gibi Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğini ifade eden İbn Abbas rivayetiyle, görüştüğünü ifade eden İbn Mes'ûd rivayetleri de bu şekilde uzlaştırılabilir.

Nitekim İkrime'nin İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivayette İbn Abbas, cinlerin Hz. Peygamber'e iki kez yönlendirildiğini söylemektedir.⁶³

İbn Ebî Hâtim'in Abdülaziz b. Ömer'den naklettiğine göre ise Hz. Peygamber'i Nahle'de dinleyenler Ninova cinleri, Mekke'de Hz. Peygamber'le buluşanlar ise Nusaybin cinleriydi.⁶⁴

Yine Vâkîdî ve Ebû Nu'aym, Ka'bu'l-Ahbâr'dan; Nusaybin cinlerinin Batn-ı Nahle'den ayrıldıktan sonra kavimlerine döndüklerini sonra da Hz. Peygamber'e 300 kişilik bir heyetle gelip Hacûn'a vardıklarını, ardından cin-

⁶³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Tank b. İvâdullah b. Muhammed vd., (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 1: 6.

⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm li İbn Ebi Hâtim*, thk. Es'ad Muhammed Tayyib, (Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), 10: 3296.

lerden Ahkab'ın Hz. Peygamber'e gelerek kavminin Hacûn'a geldiğini haber verdiğini Rasûlüllah'ın da o gece için onlara söz verdiğini nakletmektedirler.⁶⁵

Mutahhir b. Tâhir de Nusaybin cinlerinin kavimlerine dönüp onları uyardıktan sonra yaklaşık 300 kişinin toplanıp tekrar geldiğini Rasûlüllah'ın da Hacûn'a giderek onlara Kur'an okuduğunu ve onları Allah'ın dinine davet ettiğini onların da iman edip Hz. Peygamber'i tasdik ettiklerini söyledikten sonra işte bu gecenin "cin gecesi" olarak adlandırıldığını belirtir.⁶⁶

Beyhakî de: "İbn Abbas'ın anlattığı hâdise cinlerin Hz. Peygamber'i ilk dinleyişleriyle ilgilidir. Hz. Peygamber o vakit onlara Kur'an okumamış ve onları görmemişti. Bilahare cinlerden bir davetçi gelmiş, Hz. Peygamber de onunla gitmiş ve cinlere Kur'an okumuştur. Bu da İbn Mes'ûd'un anlattığı olaydır."⁶⁷ diyerek iki rivayeti cem' etmektedir.

Kurtubî ise Kur'ân'ın zâhirine göre Hz. Peygamber cinleri görmedi. Nitekim Müslim'in *Sahih'i* ile Tirmizî'deki İbn Abbas'ın; 'Rasûlüllah cinlere ne Kur'an okudu ne de onları gördü' şeklindeki rivayetin, Hz. Peygamber'in cinleri görmediğine fakat cinlerin orada bulduklarına delil olduğunu söyledikten sonra⁶⁸ bununla birlikte Hz. Peygamber'in cin gecesi cinleri gördüğüne dair görüşün daha sağlam olduğunu nitekim İbn Mes'ûd'un buna şahitlik ettiğini dile getirir ve ardından İbnü'l-Arabî'nin konuyla ilgili şu sözünü nakleder: 'İbn Mes'ûd, bu konuda İbn Abbas'tan daha bilgilidir. Çünkü o, olaya tanıklık etmiş, İbn Abbas ise hadiseyi işitmiştir. Haber vermek ise görmek gibi değildir.'⁶⁹

Aynı değerlendirmeyi yapan Sübkî ise çelişki olması durumunda İbn Mes'ûd'un rivayetinin İbn Abbas'ın rivayetine takdim edileceğini şu sözlerle dile getirmektedir: "Çünkü İbn Mes'ûd'un sözü (Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğü) ispat, İbn Abbâs'ın sözü ise nefyi (Hz. Peygamber'in cinlerle gö-

⁶⁵ Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 364; Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7: 453.

⁶⁶ el-Makâisî, Mutahhir b. Tâhir, *el-Bed'ü ve't-târîh*, (Por Said: Mektebetü es-Sekâfe ed-Dîniyye, ts.), 4: 157.

⁶⁷ Beyhakî, *Delâil*, 2: 227. Modern dönem müfessirlerinden İzzet Derveze de aynı görüştedir. Bk. Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs Tertîbü's-süveri hasbe'n-nüzûl*, Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1964), 3: 9.

⁶⁸ Kurtubi, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 9: 2.

⁶⁹ Kurtubi, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 19: 3-4.

rüşmediği) gerektirmektedir (ispat, nefye öncelenir). Bu hâdisenin Mekke'de gerçekleşmiş olması da Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünü ifade eden rivayetin öncelenmesini gerektirir. Çünkü İbn Abbas Mekke döneminde ya küçük bir çocuktu ya da henüz doğmamıştı. Dolayısıyla cinlerle ilgili haberi başka birisinden naklettiği açıktır. İbn Mes'ûd ise hadiseyi direk Hz. Peygamber'den nakletmektedir. Bununla birlikte en doğrusu her iki rivayet arasında bir çelişki olmayıp iki rivayetin iki farklı hadise olduğunu kabul etmektir. Buna göre İbn Abbas'ın naklettiği birinci hadisede -ki Kur'ân-ı Kerim buna Ahkâf ve Cin Sûrelerinde işaret etmektedir- Hz. Peygamber, cinlerin orada bulunduğundan haberdar olarak onlara gitmedi, onların varlığını hissetmedi ve onlara, orada olduklarını bilerek Kur'an okumadı. İbn Mes'ûd'un naklettiği ikinci hâdisede ise Hz. Peygamber onlara bilerek gitmiş ve onları toplayıp Kur'an okumuştur. Şüphesiz bu, İbn Abbas'ın naklettiği hadiseden farklı bir vakıadır."⁷⁰

İsmail Hakkı Bursevî ise cinlerin Hz. Peygamber'i ilk dinlediklerinde Hz. Peygamber'in onları görmediğini fakat bunu Allah'ın Hz. Peygamber'e bildirdiğini, bunun dışında Mekke'de birçok defa biraraya geldiklerinin zikredildiğini söylemektedir.⁷¹

Ali Osman Ateş de cinlere dair yazdığı eserde İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin birbiriyle çelişmediğini, cinlerin heyetler halinde çeşitli defalar Rasûlüllah'a geldiklerini söylemektedir.⁷²

Esasen ihtilafın sebeplerinden biri de Cin sûresinde bahsedilen hadiseyle Ahkâf sûresinde bahsedilen hadisenin tek bir olay olduğunun düşünülmesidir. Her iki sûredeki ayetlerde yer alan cinlerin sözleri incelendiğinde söz konusu cinlerin inanç bakımından birbirinden farklı oldukları görülmektedir. Nitekim Mâturidî'nin bazı kimselere dayandırdığı sözler de bunu desteklemektedir. Zira Mâturidî'nin sözünü ettiği kimseler, Cin sûresindeki ilgili ayetler incelendiğinde buradaki ayetlerin müşrik cinlere, Ahkâf sûresinde bahsedilen cinlerin ise ilgili ayetler incelendiğinde Yahudi cinlerine işaret ettiklerini söy-

⁷⁰ Sübki, *Fetâvâ*, 2: 599-600.

⁷¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8: 488.

⁷² Ateş, *Cinler ve Büyü*, 77.

lerler.⁷³ Buna göre Hz. Peygamber'e biri müşrik diğeri Yahudilerden oluşan cin topluluğunun farklı zamanlarda geldiği söylenebilir. Dolayısıyla rivayetlerin hepsinin bir olayı anlattığı ve bu nedenle de kendi aralarında farklılık arzettiği söylenemez.⁷⁴

Bütün bu değerlendirmelere göre İbn Mes'ûd'dan ve İbn Abbas'tan nakledilen iki rivayetten biri, birbiriyle çelişik gibi görünse de Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesi birden fazla gerçekleşmişse bu çelişki ortadan kalkmış olur. Buna göre İbn Abbâs'ın, Buhârî, Müslim ve diğer kaynaklarda yer alan rivayeti Hz. Peygamber'in cinlerin varlığından haberdar olmadığı geceye işaret ederken, yine sahih ve muteber kaynaklarda İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetin başka bir geceye işaret ettiği söylenebilir.

3.2. Cinlerle Görüşme Zamanı

Hz. Peygamber'in cinlerle görüşme zamanına dair de birbirinden farklı rivayetler bulunmaktadır. İbn İshak⁷⁵ ve Vâkıdî⁷⁶ gibi siyer âlimleri Hz. Peygamber'in cinlerin varlığından haberdar olmadığı "cin gecesi"nin; Tâif dönüşü, Mekke yolu üzerinde Batn-ı Nahle'de gerçekleştiğini söylemektedirler. Buna göre bu hâdisenin nübüvvetin onuncu yılında gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Yaygın olan da bu görüştür. Sa'lebî de buna yakın bir tarihe işaret ederek cin kıssasının Ebû Tâlib'in ölümünden sonra gerçekleştiğini söyler.⁷⁷

Mukâtil b. Süleyman ise muhtemelen "cin gecesi"nin birden fazla olduğu kanaatine binaen Hz. Peygamber'i Batn-ı Nahle'de dinleyen dokuz cinin ertesi yıl yetmiş kişilik bir grupla Bathâ'da Rasûlullah ile buluştuklarını, Hz. Peygamber'in de onlara Kur'an okuyup bir takım emir ve yasaklar buyurduğunu ve bu buluşmada İbn Mes'ûd'un da hazır bulunduğunu söylemektedir.⁷⁸

⁷³ Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdi Bâslüm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 10: 238. İzzet Derveze de Cin ve Ahkâf sûrelerinde bahsedilen olayların iki ayrı hâdiseye olduğunu söylemektedir. Bk. Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 3: 9; 5: 27.

⁷⁴ Söz konusu görüş için bk. Aydın, "Dini Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinler", 1654.

⁷⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd., (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2005), 366.

⁷⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Abdülkadir 'Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1: 165.

⁷⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 19; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 16: 210.

⁷⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 27-28.

Ahmed Nâim ise Nahle'nin Ukaz panayırı ile Tâif arasında değil de Ukaz panayırı ile Mekke arasında olduğunu ileri sürerek cin kıssasının Hz. Peygamber'in Taif dönüşü Mekke yolu üzerindeki Nahle'de değil de Mekke'ye döndükten sonra Mekke'de birkaç gün kalmasının peşinden ashabıyla beraber Ukaz'a doğru tekrar yol alırlarken Nahle'de gerçekleştiğini söylemektedir. Taif seferi esnasında Hz. Peygamber'in yanında Zeyd b. Hârise dışında başka bir sahabinin bulunmamasını da kendisini destekleyen bir görüş olarak dile getirmektedir.⁷⁹ Buna göre Ahmed Naim, cin kıssasının Hz. Peygamber'in Taif dönüşü Mekke'de bir süre kalıp hac ayları da olması münasebetiyle İslâm'ı tebliğ için Ukaz'a doğru tekrar yola çıktığında Nahle'de meydana geldiğini belirtir.⁸⁰

Cin gecesiyle ilgili rivayetlerde önemli bir yeri olan İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir rivayete göre ise o, Hz. Peygamber'in kendisini daire içine alması hadisesinin hicretten üç sene önce meydana geldiğini söylemektedir.⁸¹ Ebû Nu'aym'ın Vâkıdî'den cinlerin Hz. Peygamber'e Tâif dönüşünde Nübüvvetin 11. yılının Rebîulevvel ayında Hacûn'da geldiklerine dair naklettiği rivayet⁸² de bunu desteklemektedir.

Hz. Peygamber'in cinlerle birden fazla görüştüğü kabul edildiğinde Vâkıdî'den nakledilen; cinlerin Hz. Peygamber'i nübüvvetin onuncu yılında Zilkade ayında Taif dönüşü Batn-ı Nahle'de dinlediklerine dair rivayetle, Nübüvvetin onbirinci yılında Rebîulevvel ayında beraberinde İbn Mes'ûd da bulunduğu halde Hacûn'da görüştüklerine ilişkin rivayet birbiriyle çelişmektedir. Her iki rivayet birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'i dinleyen bir grup cinin daha kalabalık bir grupla birkaç ay sonra Hacûn'a geldikleri söylenebilir.

⁷⁹ Zeyd b. Hârise'den cinlerle ilgili bir hadis nakledilmemiş olması da Ahmed Naim'i destekler niteliktedir.

⁸⁰ Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971), 2: 761.

⁸¹ Taberani, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10: 66.

⁸² Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 364; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7: 453. İlgili rivayette Vâkıdî tam tarihli günler zikrederek şöyle der: "Rasûlullah (s.a.s.) Taif'te 25 gece kadar kaldı. Zilkade ayının sona ermesine yedi gün kala Mekke'ye döndü. Şevval'in bitimine üç gün kala gitmişti. Cinler ona nübüvvetin 11. yılında Rebîulevvel ayında geldi. Vâkıdî dedi ki Rasûlullah Mekke'de üç ay kaldıktan sonra cinler ona geldi."

İbn Kesîr ise Tâif dönüşü Batn-ı Nahle’de cinlerin Hz. Peygamber’i dinlediklerine dair rivayetin sahih olduğunu fakat İbn Abbas’ın naklettiği rivayetin de gösterdiği üzere cinlerin Hz. Peygamber’i ilk dinleyişlerinin vahyin başlangıcında gerçekleşmiş olabileceğini söylemektedir.⁸³

Şemseddin eş-Şâmî de “Semanın cinler tarafından gizlice dinlenmesine engel olmak için yakıcı yıldızların daha fazla atıldığını anlatan hadisin siyâkından anlaşılıyor ki cinlerin ilk gelişleri, bi’setten ve yeryüzüne vahiy indirildikten hemen sonra olmuştu. İşte bu münasebetle olayın sebebini araştırıp tespit etmişler ve kavimlerine dönmüşlerdi. Davet yayılınca da gelip Kur’an’ı dinlemişler ve Müslüman olmuşlardır.” diyerek İbn Kesîr’i teyit etmektedir.⁸⁴

İbrahim el-Halebî ise İbn Abbas rivayetindeki “Ashâbından birkaç kişiyle beraber Ukaz’a doğru yürüyorlardı” ifadesinden yola çıkarak Taif seferi esnasında Hz. Peygamber’in yanında Zeyd b. Hârise dışında başka bir sahabinin bulunmadığını söyleyerek cinlerin Hz. Peygamber’i Taif dönüşü dinlediğine dair rivayetle, İbn Abbas’ın naklettiği rivayetin farklı zamanlarda gerçekleştiğini zikretmekte ve İbn Abbas rivayetinde Mekke’den Ukaz’a, diğer rivayette ise Taif’ten Mekke’ye gidilmesini buna delil olarak getirmektedir. Ayrıca Taif dönüşü Hz. Peygamber’in cin süresi okuduğunu⁸⁵ İbn Abbas rivayetinde ise başka bir sure okuduğunu ve bu hadisenin ardından cin süresinin nazil olduğunun nakledildiğini söyleyerek İbn Abbas rivayetinin vahyin başlangıç zamanlarında cereyan ettiğini söylemektedir.⁸⁶

Nitekim sahih kaynaklarda yer alan İbn Abbâs rivayetinde herhangi bir tarih zikredilmemektedir. Bu nedenle kanaatimizce İbn Kesîr, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî ve İbrahim el-Halebî’nin görüşü isabetli gözükmemektedir. Çünkü İbn Abbas rivayetinde cinlerin semadan haber almalarına engel olan şeyin, inzal edilmeye başlanan Kur’an vahyi olduğu anlaşılmaktadır. Cinlerin Kur’an’a ilk defa Taif seferinin akabinde vâkıf oldukları varsayılsa ve Taif

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 7: 266. Ayrıca bk. Halebî, Ali b. İbrahim, *İnsânü’l-uyûn fi sîreti’l-Emîni’l-Me’mûn*, (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-İlmiyye, ts.), 1: 505.

⁸⁴ eş-Şâmî, Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Peygamber Külliyyâtı/Sübülü’l-hüdâ ve’r-raşâd fi Sîreti Hayri’l-İbâd*, trc. Hüseyin Kaya, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011), 2: 429.

⁸⁵ İbn Sa’d’ın Vakîdî’den naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber’in Tâif dönüşü Batn-ı Nahle’de geceleyin namaz kılarırken Cin süresini okuduğuna dair rivayet dikkat çekicidir. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1: 165.

⁸⁶ Bk. Halebî, *İnsânü’l-uyûn*, 1: 505.

seferinin de nübüvvetin onuncu yılında gerçekleştiği bilince cinlerin on yıl gibi uzun bir süre boyunca semadan haber almalarına engel olan şeyi tespit edememeleri, Hz. Peygamber'den ve Kur'an'dan haberdar olamamaları düşündürücüdür. Yukarıda Cin Sûresinde bahsedilen cinlerin, Ahkâf sûresinde bahsedilen cinlerden farklı olduğuna dair Mâturidî'den naklettiğimiz bilgi de İbn Abbâs'ın bahsettiği hadiseyle İbn Mes'ûd'un bahsettiği hadiselerin farklı zamanlarda gerçekleştiğine işaret sayılabilir.

Mehdi Bâzergan'ın Cin sûresinin nübüvvetin üçüncü yılında nazil olduğuna dair tespiti de bu kanaatimizi desteklemektedir.⁸⁷ Hz. Peygamber Taif dönüşü Cin sûresini okumuşsa, Cin Sûresi'nin daha önce nazil olduğu ve cinlerin daha önce de Kur'an'ı dinledikleri söylenebilir. Dolayısıyla cin gecesinin birden fazla gerçekleştiği kabul edildiğinde yukarıda İbn İshak ve Vâkıdî'nin naklettiği rivayet farklı bir geceye hamledilebilir.

Bütün bu bilgilere göre Hz. Peygamber'in açıktan davet başladıktan sonra her yıl hac mevsiminde Ukaz panayırına gittiği⁸⁸ gözönünde bulundurulduğunda o dönemde yaşının çok küçük olduğunu öne sürerek İbn Abbâs rivayetini Mürsel kabul edip reddetmek yerine⁸⁹ İbn Abbas rivayetindeki Ukaz panayırına doğru olan yolculuğun, Taif seferinden önceki bir yılda gerçekleştiğini varsaymak daha isabetli olabilir.

İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber'i dinleyen cinlerin Kur'an'ı hangi zaman diliminde dinlediklerine dair bilgiler de yer almaktadır. Diğer rivayetlerde olduğu gibi bu rivayetler de birbirinden farklı vakitler zikredilmektedir. Buna göre bazı rivayetlerde cinlerin Hz. Peygamber'i sabah namazında⁹⁰ bazılarında yatsı namazında⁹¹ bazılarında ise geceleyin namaz kılarırken⁹² dinledikleri haber verilmektedir. Cinler Hz. Peygamber'e değişik tarihlerde gelmişse Hz. Peygamber'i farklı zaman diliminde dinlemiş olmaları muhtemeldir.

⁸⁷ Bk. Bâzergan, Mehdi, *el-Kur'ân fî mesâri tetavvurîhi*, Arapça trc. Kemâl es-Seyyid, (Beyrut: Merkezü'l-Hadara li Tenmiyeti'l-Fikri'l-İslâmî, 2015) 42.

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 168, 169.

⁸⁹ Bk. Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 349.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 135.

⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3297.

⁹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 366.

Bütün bunlara göre cinlerin Tâif seferinden önce semadan haber aşırmasına engel olan “şihab”ların sebebinin, indirilen Kur’an vahyi olduğunu tespit edip Kur’an-ı dinledikleri ve bunun üzerine Cin Sûresinin nazil olduğu daha sonra nübüvvetin onuncu yılında Mekke ve Tâif’teki müşriklerin zulümlerinden bezmiş olan Hz. Peygamber’i bir nevi teselli de etmek maksadıyla Taif dönüşü sırasında başka bir grup cinin dinlediği ve inzar edici olarak kavimlerine döndükleri, ardından İbn Mes’ûd’dan nakledilen Hz. Peygamber’in kaybolması hadisesiyle ilgili rivayette Hz. Peygamber’in onlarla görüştüğü ve bir süre sonra İbn Mes’ûd’u da beraberinde götürüp Hacûn’da daha kalabalık bir grupla buluştuğu söylenebilir. Bu tıpkı Akabe görüşmelerine de benzemektedir. Zira Rasûlüllah’ın önce altı, ertesi yıl 12 bir sonraki yıl da 75 kişiyle biat ettiği bütün siyer kaynaklarında yer almaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber bu şekilde farklı zaman dilimlerinde cinlerle de görüşmüş olabilir.

3.3. Hz. Peygamber’in Cinlerle Buluştuğu Yerler

Hz. Peygamber’in cinlerle görüştüğü yerlere dair rivayetler de birbirinden farklıdır. Ancak Hz. Peygamber’in cinlerle birden fazla görüştüğü kabul edildiğinde bu rivayetler de uzlaştırılabilir. İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber’in cinlerle görüşmesinin Batn-ı Nahle,⁹³ Ukaz Panayırı dışında,⁹⁴ Bathâ’da,⁹⁵ Mekke’nin yukarılarında⁹⁶ ve (Şi’bi) Hacûn’da⁹⁷ gerçekleştiği nakledilmektedir. İbn Mes’ûd’un naklettiği bir rivayette ise Hz. Peygamber’in Hira tarafından geldiği ve o bölgede bir yerde cinlerle görüştüğü nakledilmekte fakat belirli bir yer ismi verilmemektedir. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber’in değişik yerlerde en az altı kez cinlerle görüştüğü veya onlarla temasının olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu yerler ilk bakışta birbirinden farklı yerlermiş gibi gözükse de ilgili yerlerin konumları incelendiğinde rivayetlerin esasen üç

⁹³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 495; Beyhakî, *Delâil*, 2: 230; Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 27; 9: 20; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3297; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22: 134, 135, 139; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 16: 221; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 7: 289.

⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22: 134.

⁹⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 28.

⁹⁶ Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 3: 392; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 547; Ebû Nu’aym, *Delâil*, 1: 366; Beyhakî, *Delâil*, 2: 230.

⁹⁷ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 9: 20; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22: 138; Ebû Nu’aym, *Delâil*, 1: 364; Beyhakî, *Delâil*, 2: 232; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 7: 453; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 8: 488.

ana merkeze işaret ettikleri görülmektedir. Bunlardan birisi Batn-ı Nahle ve çevresi diğeri Hacûn ve çevresi bir diğeri ise Hira taraflarıdır.

Rivayetlerden ikisi İbn Abbâs'ın naklettiği ve Hz. Peygamber'in cinlerin kendisini dinlediğinden haberdar olmadığı Batn-ı Nahle'den ve "Ukaz Panayırı dışı"ndan bahsetmektedir. Sahih rivayetlere göre cinlerin Hz. Peygamber'i Batn-ı Nahle'de dinledikleri öne çıkmaktadır. Diğerinde ise "Ukaz Panayırı dışında"ki bir yerden bahsedilmektedir. Aslında rivayetler arasında büyük bir çelişki görülmemektedir. Nitekim Ukaz Panayır'ı, Batn-ı Nahle'ye oldukça yakındır. Muhtemelen hadisin ravisi Hz. Peygamber'in asıl gitmek istediği yer olan Ukaz Panayır'ına vurgu yaparak Batn-ı Nahle yerine "Ukaz Panayırı dışında" ifadesini kullanmıştır.

Rivayetlerde yer alan diğer üç yerin ismi ise İbn Mes'ûd'dan nakledilen ve Hz. Peygamber'in cinlerle bizzat görüştüğünü ifade eden hadislerde geçmektedir. Bunlar da Bathâ, Mekke'nin yukarıları ve (Şi'bi) Hacûn'dur. Bu üç yer ismi de hemen hemen aynı merkeze işaret etmektedir. O da Hacûn tepesi ve çevresidir.

Nitekim söz konusu rivayetlerde geçen Bathâ, aynı zamanda Mekke'nin diğer adıdır.⁹⁸ Bathâ'nın diğer ismi ise Ebtah'dır. Ebtah ise Ezrakî'ye göre Mescid-i Hares ile Hurmân duvarı arasındaki yerdir.⁹⁹ Dolayısıyla Bathâ, Hacûn'u da içine alan bir bölgenin adıdır. Bu nedenle bazı rivayetlerde genel bölge ismi verilerek Bathâ, bazı rivayetlerde ise özel yer ismi belirtilerek (Şi'bi) Hacûn ismi zikredilmiş olabilir.

Hacûn'dan bahsetmeyip yalnızca "Mekke'nin yukarıları"ndan bahseden rivayet de Şi'b-i Hacûn'u kast ediyor olmalıdır. Zira İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayette "Mekke'nin yukarılarına kadar yürüdük. Sonra Rasûlullah Şi'bi Hacûn denen bir yere girdi."¹⁰⁰ ifadesinden anlaşıldığına göre Şi'bi Hacûn'u zikretmeyen rivayetin ravisi muhtemelen aynı yere işaret ediyordur.

Hacûn tepesinin Hz. Peygamber'in Mekke'nin Fethinde konakladığı yer olmasının yanısıra cinlerle görüşmesinde de önemli bir yeri olduğu hem riva-

⁹⁸ Salim Öğüt, "Ebtah" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay., 1994), 10: 82-83.

⁹⁹ Ezrakî, *Ahbârü Mekke*, 3: 60.

¹⁰⁰ Bk. Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 22: 136.

yetlerden hem de Hz. Peygamber'in cinlerle buluşması anısının yaşatılarak Hacûn tepesinde bir mescidin bulunmasından da anlaşılmaktadır. Nitekim Fâkihî, Hacûn tepesinde yer alan Mescid-i Hares'in aynı zamanda Hz. Peygamber'in İbn Mes'ûd'a çizgi çizdiği yer olması hasebiyle Mescid-i Cin aynı zamanda cinlerle sözleştiği yer olduğu için Mescid-i biat olarak da bilindiğini söylemektedir.¹⁰¹ Günümüzde de söz konusu mevkide Cin Mescidi yer almaktadır.¹⁰²

Hz. Peygamber'in cinlerle temasının olduğu yerlerle ilgili rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in, biri Batn-ı Nahle'de, diğeri Hacûn ve çevresinde, bir diğeri de Hira taraflarında olmak üzere cinlerle en az üç temasının olduğu söylenebilir.

3.4. Cinlerin Geldikleri Bölge

İlgili hadislerde cinlerin hangi bölgeden geldiğine dair bilgiler de yer almaktadır. Rivayetlerin çoğunda Cezîre bölgesindeki Musul, Ninova, Harran, Nasîbîn/Nusaybin gibi şehirlerin adı geçerken Mukâtil'in rivayetinde Yemen'de Nasîbîn denilen bir köyden oldukları nakledilmektedir.

Nasîbîn'in Yemen'de mi yoksa Cezîre bölgesinde mi olduğu ihtilafıdır. Mukâtil b. Süleyman söz konusu cinlerin Yemen'deki Nasîbîn köyünden olduklarını nakletmektedir.¹⁰³ Elmalılı da: "Musul tarafındaki Nasîbîn değil, Yemen'de cinniyle meşhur bir mevki' imiş" diyerek bu görüşü tercih etmiştir.¹⁰⁴ Ancak Ya'kûbî, Hamevî ve Diyârbekrî gibi tarih ve coğrafya âlimlerinin eserlerinde Yemen'de Nasîbin adında bir yer ismi geçmemektedir. Her üç eserde de Nasîbîn şehrinin konumu olarak verilen bilgi, bugün Türkiye sınırları içerisinde bulunan Mardin ilinin Nusaybin ilçesine denk düşmektedir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 3: 392.

¹⁰² H. Ahmet Sezikli, "Mescid-i Cin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2004), 29: 271.

¹⁰³ Mukatıl, *Tefsîr*, 1: 27; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 19: 3. Buhârî'deki rivayette ise Yemen zikredilmeksizin Hz. Peygamber'e Nusaybin cinlerinden gelen bir heyetten bahsedilmektedir. Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr" 31 (hadis no: 3860).

¹⁰⁴ Bk Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 8: 5395.

¹⁰⁵ Bk. Ya'kûbî, *Mu'cemu'l-buldân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2: 204; Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkut, *Mu'cemu'l-buldân*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 5: 288; Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Târîhu'l-hamîs fî ahbâri enfesi'n-nefis*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., I, 303. Hamevî ayrıca Nasîbîn adıyla Halep'te biri köy biri de tepe ismi olmak üzere iki yerin adını da zikretmektedir. Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 5: 289.

Nusaybin'in mahalli telaffuzda Nesîbin şeklinde ifade edilmesi de¹⁰⁶ Nasîbîn'in bugün Nusaybin olarak adlandırılan yer olduğunu desteklemektedir. Ayrıca bir rivayette Nasîbîn halkından ve cinlerin eşrafından olan bir grubun Tihâme'ye¹⁰⁷ gönderildiği ve oradan Nahle vadisine ulaştıklarında Hz. Peygamber'i sabah namazını kılarken dinledikleri nakledilmektedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla Tihâme tarafından Nahle'ye gelen Nusaybin cinlerinin Yemen tarafından Nahle vadisine gelmiş olmaları nedeniyle bu cinlerin yanlış anlama nedeniyle Yemen'deki Nasîbîn cinlerinden oldukları da zannedilmiş olabilir. Bütün bunlara göre Nasîbîn'in Yemen'de değil Cezîre bölgesinde¹⁰⁹ ve bugün Mardin'deki Nusaybin olarak bilinen şehir olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'i dinleyen cinlerin nereli olduğuna dair zikredilen diğer yerler de Cezîre bölgesindeki şehirlerdir. Rivayetlerden bir kısmında ilgili cinlerin Musul'dan¹¹⁰, bazılarında Ninova'dan¹¹¹, bazılarında ise üçünün Harran, dördünün Nusaybin'den¹¹² olduğu nakledilmektedir.

Bazı rivayetlerde ise cinlerin Hz. Peygamber'le birden fazla görüştiklerine binaen, her iki görüşmede ayrı ayrı şehirlerin cinlerinin Hz. Peygamber'e geldiği nakledilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in Nahle'de karşılaştığı cinler Ninova'lı, Mekké'de karşılaştıkları ise Nusaybin'liydi.¹¹³ Şa'bî'nin: "İbn Mes'ûd rivayetinde geçen "cinler Cezîre cinlerindendi."¹¹⁴ sözü de bunu teyid etmektedir.

¹⁰⁶ Bk. Honigmann, E. ve Darkot, Besim, "Nasîbîn", *İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati)*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964): 9: 99-103.

¹⁰⁷ Tihâme: Kuzeyde Akabe körfezinden başlayarak güneyde Yemen'de Aden'e kadar hemen hemen kesintisiz biçimde devam eden bölge. Elnure Azizova, "Tihâme", *Diyânet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 2012), 41: 153.

¹⁰⁸ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 134-135; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 20-21; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 16: 211; Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 7: 452.

¹⁰⁹ Bugün kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ve Irak topraklarında bulunan Cezîre bölgesi üç kısımdan oluşmaktadır. Bölgenin Diyârimudar kısmında Urfa, Harran, Rakka (Suriye), Samsat, Re'sül'ayn; Diyârrebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar (Irak), Dârâ, Cizre; Diyâribekr kısmında Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikın, Hasankeyf gibi önemli merkezler yer almaktadır. Bk. Ramazan Şeşen, "Cezîre" *Diyânet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 1993), 7: 509.

¹¹⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3296.

¹¹¹ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 136, 141; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9: 20. *Rûhu'l-beyân* tefsirinde "Musul'daki Ninova kralları", şeklinde geçmektedir. Bk. Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8: 487.

¹¹² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3297; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 16: 213.

¹¹³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3296.

¹¹⁴ Müslim, "Salât" 150; Tirmizî, "Tefsîr (Süretü'l-Ahkaf)" 46 (hadis no: 3258).

Hız. Peygamber'le görüşen cinlerin nereli olduğuna dair bilgilerin yanında hangi kabileden olduklarına dair bilgi de bulunmaktadır. Ebû Hamza es-Sümâlî'ye (ö.150) göre onlar Cinlerin en kalabalık ve en güçlüleri olan Şeysa-banoğullarındandılar.¹¹⁵

3.5. Hız. Peygamber'e Gelen Cinlerin Sayıları

Hız. Peygamber'e gelen cinlerin sayılarıyla ilgili rivayetler de cinlerin geliş sayısı ile bağlantılı olarak birbirinden farklıdır. Rivayetlerde Hız. Peygamber'e gelen cinlerin sayısı 7, 9, 15, 70, 300 ve 12.000 olarak verilmektedir. Söz konusu rivayetler de Hız. Peygamber'in cinlerle birden fazla görüşmesine binaen birbiriyle uzlaştırılabilir.

İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetlerde Hız. Peygamber'i Batn-ı Nahle'de dinleyen cinlerin yedi kişi¹¹⁶ olduklarına dair rivayetler olduğu gibi aynı şekilde hem İbn Mes'ûd hem de İbn Abbas'tan, onların dokuz kişi¹¹⁷ olduklarına dair rivayetler de bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle hem İbn Mes'ûd'a hem de İbn Abbas'a, birbiriyle çelişkili rivayetler nispet edilmektedir. Örneğin Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde İbn Mes'ûd'a varan bir senetle söz konusu cinlerin dokuz kişi oldukları zikredilirken Beyhakî'nin Hâkim'den naklettiği aynı senetli rivayette ise yedi kişi oldukları zikredilmektedir. Aynı şekilde Taberî'nin Ebû Küreyb yoluyla İbn Abbas'a varan bir isnadla naklettiği rivayette cinlerin yedi kişi oldukları nakledilirken, Taberânî'nin Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî>Ebû Küreyb yoluyla naklettiği aynı senetle İbn Abbas'a varan rivayette ise dokuz kişi oldukları zikredilmektedir.

Taberî ve Taberânî'de İbn Abbas'tan gelen rivayetlerdeki çelişki muhtemelen her iki eserin isnadında da yer alan ve metrûk bir ravi olan en-Nadr'dan¹¹⁸ kaynaklanmaktadır. İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde Beyhakî'nin kaynağı Hâkim'dir. Yanlışlığın hangisinden kaynaklandığı belli de-

¹¹⁵ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 19: 3.

¹¹⁶ İbn Mes'ûd rivayeti için bk. Beyhakî, *Delâil*, 2: 228. İbn Abbâs rivayeti için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 135.

¹¹⁷ İbn Mes'ûd rivayeti için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 495. İbn Abbâs rivayeti için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 11: 256. Zirr b. Hubeys'in benzer bir rivayeti için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 135.

¹¹⁸ Heysemî, Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, thk. Hüsâmüddin el-Kudsî, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 7: 106.

ğildir. Birbirleriyle çelişkili olan bu rivayetlerin dışında Mücâhid¹¹⁹ ve İbn İshâk'tan¹²⁰ Nahle'de Hz. Peygamber'i dinleyen cinlerin sayısının yedi olduğuna dair maktu' rivayetler de bulunmaktadır. Bu rivayetlerin desteğiyle Nahle'de Hz. Peygamber'i dinleyen cinlerin sayısının yedi olduğu söylenebilir.

Rivayetlerde geçen 15, 70, 300 ve 12.000 rakamları muhtemelen İbn Mes'ûd'un hazır bulunduğu cin gecesiyle veya başka buluşmalarla ilgilidir. Bunlardan yalnızca on beş sayısı cin gecesine tanıklık eden İbn Mes'ûd'a nispet edilmektedir. Diğer rakamlar olaya şahit olmayan tabiîn veya tebe-i tâbiînin sözlerinden ibarettir. Buna göre Ali b. Rabâh'ın İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivayette Hz. Peygamber'in kendisine çizgi çizdiği gece onunla görüşen cin sayısı on beştir.¹²¹

İbn Mes'ûd ile ilgili benzer bir rivayeti veren Mukâtil b. Süleyman ise kavimlerini uyararak dokuz kişinin ertesi yıl yetmiş kişiyle birlikte geldiklerini söylemekte fakat herhangi bir kaynak zikretmemektedir.¹²²

Ka'bu'l-Ahbâr'ın söylediğine göre ise Nusaybin cinleri Batn-ı Nahle'den ayrıldıktan sonra kavimlerine dönmüşler sonra da Hz. Peygamber'e 300 kişilik bir heyetle gelip Hacûn'a varmışlar, ardından içlerinden Ahkab, Hz. Peygamber'e gelerek kavminin Hacûn'a geldiğini haber vermiştir.¹²³

İkrime ise *وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنَّةِ* ayetinin yorumunda şöyle der: Onlar, 12.000 kişi olup Musul Cezîre'sinden gelmişlerdi."¹²⁴ İbnü'l-Cevzî, İkrime'nin görüşünün doğru olmadığını, çünkü hadiste geçen "nefer" kelimesinin çok sayıdaki topluluk için kullanılmadığını söyler.¹²⁵

¹¹⁹ Mücâhid bunların üçünün Harran, dördünün Nusaybin'li olduklarını söyleyerek adlarını da zikretmektedir. Bk. İbn Ebi Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3296.

¹²⁰ İbn Hişâm, *e-Sîre*, 366.

¹²¹ Bk. Beyhakî, *Delâil*, 2: 231.

¹²² Mukatil, *Tefsîr*, 4: 28.

¹²³ Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 364; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7: 453.

¹²⁴ İbn Ebi Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3296.

¹²⁵ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2001), 4: 111

3.6. Cinlerin İsimleri

Cinlerle ilgili rivayetlerde özellikle de Batn-ı Nahle'de Hz. Peygamber'i dinledikleri söylenen yedi cinin isimlerine dair bilgiler de verilmektedir. Tabi bu isimler hususunda da birbirinden farklı rivayetler bulunmaktadır.

Mücâhid'den gelen rivayette şu isimler yer almaktadır:¹²⁶ Hayy, Hassî,¹²⁷ Messî,¹²⁸ Şâsır/a,¹²⁹ Nâsır/a,¹³⁰ Erd,¹³¹ İbyân,¹³² Ahkam.¹³³

Bazı eserlerde bu isimlerin dışında Erkam,¹³⁴ Edres,¹³⁵ Selîl¹³⁶ Şâtır,¹³⁷ Sür-rak,¹³⁸ 'Amr,¹³⁹ Münşî,¹⁴⁰ Mâşî¹⁴¹ gibi isimler de zikredilmektedir.

Zirr b. Hubeyş'in İbn Mes'ûd'dan naklettiği bir rivayette Nusaybin cinlerinin en büyüklerinin Zevba'a olduğu söylenmektedir.¹⁴²

¹²⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3297.

¹²⁷ Taberî'de Hasâ şeklinde geçmektedir. Bk. Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967), 2: 347.

¹²⁸ Taberî'de Mesâ şeklinde geçmektedir. Bk. Taberî, *Târîh*, 2: 347.

¹²⁹ İbn İshaktan nakledilen rivayette Şâsıra şeklinde geçmektedir. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 363-364.

¹³⁰ Makrizî'de 'Âsır (bk. Makrizî, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *İmtâ'u'l-esmâ' bi mâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafedete ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 9: 72) İbn İshak'tan nakledilen rivayette Nâsıra (bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 363-364), Hamza b. Utbe b. Ebî Leheb'ten nakledilen rivayette ise Mâsır (bk. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 16: 215) şeklinde geçmektedir.

¹³¹ İbn İshak'tan nakledilen rivayette Ereb şeklinde geçmektedir. Bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 363-364.

¹³² Bazı eserlerde Enîn (bk. Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *İrşâdü's-sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Mısır: Matba'atü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1905), 5: 306), Bazılarında İnân (bk. eş-Şâmî, *Peygamber Külliyyâtı*, 2: 446); Muhammed b. İshak'tan nakledilen rivayette Ebyen (bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 363-364) Hamza b. Utbe b. Ebî Leheb'ten nakledilen rivayette ise İnyân (bk. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 16: 215) şeklinde geçmektedir.

¹³³ Bazı eserlerde Ahkab (bk. Makdisî, *el-Bed'ü ve't-târîh*, 4: 156) bazılarında Lahkam (bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1: 199); Muhammed b. İshak'tan nakledilen rivayette ise Ahdem şeklinde geçmektedir. Bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 363-364. İbn Hacer'in zikrettiğine göre Yahyâ b. Sellâm, cinler yedi kişiyse Ahkam/b'ın isim değil yedi cinden birinin lakabı olduğunu söylemektedir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8: 674.

¹³⁴ Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 199; eş-Şâmî, *Peygamber Külliyyâtı*, 2: 446.

¹³⁵ Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 199; eş-Şâmî, *Peygamber Külliyyâtı*, 2: 446.

¹³⁶ Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 199; eş-Şâmî, *Peygamber Külliyyâtı*, 2: 446.

¹³⁷ Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 199; eş-Şâmî, *Peygamber Külliyyâtı*, 2: 446.

¹³⁸ Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 9: 72.

¹³⁹ Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 9: 72.

¹⁴⁰ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 9: 22; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 9: 72.

¹⁴¹ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân*, 9: 22; Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 9: 72.

Yine İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayete göre ise cin gecesi Hacûn'da cinlerin Hz. Peygamber'in etrafını sardıkları, Verdân denilen reislerinin ise 'ben onları senden uzaklaştırdım' dediği nakledilmektedir.¹⁴³

4. Diğer Sahabilerden Gelen Rivayetler

Hz. Peygamber'in cinlerle görüşüp görüşmemesi genelde İbn Mes'ûd ve İbn Abbas rivayetleri çerçevesinde değerlendiriliyor olsa da başka sahabilerden de Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünü ifade eden rivayetler nakledilmektedir.

Nitekim Buhârî'de geçen Ebû Hureyre rivayeti, İbn Mes'ûd rivayetini destekler niteliktedir. Ebû Hureyre'nin anlattığına göre o, Peygamber'in (s.a.s.) ardı sıra abdest alması ve istincâ etmesi için küçük bir kırba taşırdı. Yine böyle Hz. Peygamber'in peşinden gittiği bir gün Resûlullah: "Kimdir o?" diye sordu. Ebû Hureyre: Ben! Ebû Hureyre! diye cevap verdi. Rasûlullah:

"İstincâ edeceğim birkaç taş ara! Ama sakın bana kemik ve hayvan gübresi getirme!" buyurdu.

Ebû Hureyre dedi ki: Ben elbisemin kenarına birkaç taş koyarak kendisine getirdim ve onları yanbaşına koydum. Sonra yanından ayrıldım. Nihayet hacetini bitirince beraberinde yürüdüm. Kendisine: Kemik ve hayvan gübresi ile temizlenmekte ne olabilir ki? diye sordum. O da:

"Bu ikisi cinlerin yemeğindedir. Şurası muhakkak ki, bana Nusaybin cinlerinden bir heyet geldi ki onlar ne hoş cinlerdir! Benden azık istediler. Ben de cinlerin uğrayacakları her kemik ve tezек artığı üzerinde kendileri için bir yemek bulmaları için Allah'a dua ettim" buyurdu.¹⁴⁴

İbn Kesîr bu rivayetin, cinlerin Rasûlullah'a farklı bir zamanda geldiklerini gösterdiğini söylemektedir.¹⁴⁵ İbn Hacer de bu rivayetin, cinlerin farklı za-

¹⁴² Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr, *el-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*, (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 5: 234; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 495; Ebû Nu'aym, *Delâil*, 1: 358; Beyhakî, *Delâil*, 2: 228; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7: 290.

¹⁴³ Beyhakî, *Delâil*, 2: 231-232.

¹⁴⁴ Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr" 31 (hadis no: 3860); Beyhakî, *Delâil*, 2: 233.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7: 296.

manlarda geldiğini destekleyen en kuvvetli delil olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁶

İbn Mes'ûd rivayetinin hemen hemen aynısı fakat Medine'de meydana geldiği söylenen başka bir rivayet de Zübeyr b. Avvâm tarafından nakledilmektedir. O, bu geceyi şöyle anlatır:

"Resûlullah (s.a.s.) Medine mescidinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince "Bu gece hanginiz benimle cin heyetinin yanına gidecek?" diye sordu. Hiç kimse bir şey söylemedi. O, bu sözünü üç defa tekrarladı. Sonra yanıma gelip elimden tuttu. Beraber yürümeye başladık. O kadar yürüdük ki Medine'nin dağlarının hepsi arkamızda kaldı. Nihâyet açık bir yere vardık. Birden mızraklar gibi uzun boylu, elbiselerini ayakları arasına sokmuş kişiler gördüm. Onları görünce beni şiddetli bir titreme aldı. Hatta korkudan dolayı ayaklarım beni taşıyamıyordu. Onlara yaklaşıncı Rasûlullah (s.a.s.) ayağının başparmağıyla yere bir dâire çizdi ve bana "Bunun ortasında otur" buyurdu. Oturunca içimde hiçbir şüphe kalmadı. Rasûlullah (s.a.s.) benimle onların arasına girip uzun süre Kur'ân-ı Kerîm okudu. Nihayetinde sabah oldu. Sonra yanıma gelip; "Haydi beni takip et" buyurdu. Birlikte biraz yürüdüktan sonra bana; "Bak bakalım, onların bulunduğu yerde bir şey görebiliyor musun?" buyurdu. Ben de: Yâ Rasûlellah! Çok kalabalık bir topluluk görüyorum" dedim. Bunun üzerine başını yere eğip biraz kemik ve tezek toplayıp onlara attı ve buyurdu ki: "İşte bunlar Nusaybin cinlerinden bir heyet idi. Bana gelip benden azık istediler ve ben de onlara azık olarak bütün kemikleri ve tezeleri tahsis ettim." Ardından Zübeyr şöyle dedi: Hiçbir Müslümana kemik ve tezekle istincada bulunması helal değildir."¹⁴⁷

Hız. Peygamber'in cinlerle görüştüğü Câbir b. Abdillah tarafından nakledilen bir hadisten de anlaşılmaktadır. Câbir'in anlattığına göre Rasûlullah bir gün ashâbına Rahmân sûresini başından sonuna kadar okudu. Sûre bitince

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, i'tinâ, Muhibbuddîn el-Hatîb vd., (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 8: 674.

¹⁴⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1: 125; Ayrıca bk. İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk, *es-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1980) 2: 611. Heysemî hadisin isnâdının hasen olduğunu söylerken (bk. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 1: 210), İbn Kesîr "garîb" (bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7: 300), İbn Hacer ise senedinin zayıf olduğunu söylemektedir (bk. İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci Ehâdîsi er-Râfi'iyi'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), 1: 318).

sahabiler sessizce beklediler. Bunun üzerine Rasûlüllah şöyle buyurdu: “Ben bu sûreyi cin gecesinde cinlere okudum. Onlar sizden daha iyi karşılık vermişlerdi. *اَلْاِءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ / O halde (ey ins-ü cin) Rabbinizin hangi nimetlerini yalan sayabirlirsiniz? âyetine her geldiğimde onlar: ‘Hayır Rabbimizin ayetlerinden hiçbir şey yalanlamayız. Ey Rabbimiz sana hamd olsun!’ derlerdi”*¹⁴⁸

Sahih kaynaklarda Cinlerin Hz. Peygamber’e Medine’de de geldiğine dair rivayet bulunmaktadır. Ebû Sa’id el-Hudrî’nin naklettiği hadiste Rasûlüllah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz ki Medine’de cinlerden Müslüman olmuş bir grup vardır, kim yılanlardan bir şey görürse ona üç defa uyarıda bulunsun, üç defadan sonra kendisine görünürse artık onu öldürsün. Çünkü o bir şeytandır.”¹⁴⁹

İbn Mes’ûd’un Hz. Peygamber’in cinlerle görüştüğüne dair rivayetini teyid eden bu hadislerle göre Hz. Peygamber’in, çeşitli zaman ve mekânlarda kendisine heyet olarak gelen bir takım cinlerle görüştüğü söylenebilir.

Bütün bu rivayetlerden ve bu rivayetlere ilişkin değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Hayati Aydın’ın iddia ettiği gibi¹⁵⁰ Hz. Peygamber’in cinlerle görüşmesine dair rivayetlerin çoğu tefsir kitaplarında ve senetsiz olarak yer almamaktadır. Belki tefsir kitaplarının bir kısmı için bu iddia doğru olsa da söz konusu hadisleri sahih hadis kaynaklarında ve senetli olarak bulmak mümkündür.

Sonuç

Hz. Peygamber’in cinlerle görüşüp görüşmediğine dair rivayetleri ele aldığımız bu çalışmada sonuç olarak şunlar söylenebilir:

Hz. Peygamber’in cinlerle görüşüp görüşmemesi ilgili eserlerde genelde İbn Mes’ûd ve İbn Abbas’tan gelen ve birbiriyle çelişik olduğu görülen rivayetler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

¹⁴⁸ Tirmizî, “Tefsîr (Şüretü Rahmân)” 55 (hadis no: 3291); Bezzâr, *Müsned*, 12: 190; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 514; Beyhakî, *Delâil*, 2: 232.

¹⁴⁹ Müslim, “Selam” 141; Nesai, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu’ayb, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmünim Şelebi, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 9: 356; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Ahmed, (Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1984), 2: 408; Ebu Nu’aym, *Delail*, 1: 358.

¹⁵⁰ Aydın, “Dini Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinler”, 1654.

İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetlerde Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğü ifade edilmektedir. Bu görüşme esnasında Hz. Peygamber'in yalnız mı yoksa beraberinde birisinin olup olmadığı ise ihtilaflıdır. İbn Mes'ûd'dan nakledilen iki rivayetten birisinde Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesi esnasında yanında hiç kimsenin bulunmadığı nakledilirken diğerinde Hz. Peygamber'in yanında İbn Mes'ûd'un kendisinin bulunduğu nakledilmektedir.

İbn Mes'ud'dan nakledilen bütün rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in farklı zamanlarda cinlerle yaptığı görüşmelerden birinde İbn Mes'ûd veya başka bir sahabe bulunmazken diğer bir görüşmesinde İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in beraberinde olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Abbas'tan nakledilen ve sahih kaynaklarda da geçen bir rivayette Hz. Peygamber'in cinleri görmediği ve cinlerin varlığından haberdar olarak onlara Kur'an okumadığı ifade edilirken yine İbn Abbas'ın, İbn Mes'ûd'dan naklettiği başka bir rivayette ise onlarla görüştüğü ifade edilmektedir.

Hem İbn Mes'ûd hem de İbn Abbas'tan gelen rivayetler, bu rivayetlerdeki yer adlarına ve görüşme zamanlarına dair verilen bilgiler karşılaştırıldığında ayrıca Kur'an'ın nuzûl süreci dikkate alındığında İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğine dair nakledilen rivayetin İbn Mes'ûd rivayetiyle çelişkili olmadığı söylenebilir. Zira İbn Abbas söz konusu rivayeti vahyin başlangıç dönemlerine ve açıktan davetin başlama zamanına işaret ederken İbn Mes'ûd rivayetleri ise nübüvvetin onuncu ve on birinci yıllarını göstermektedir. Ayrıca bu iki sahabiden başka Ebû Hureyre, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Sa'îd el-Hudrî gibi sahabelerden de Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğüne dair sahih kaynaklarda başka rivayetler de yer almakta olup bu rivayetler de Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğüne dair İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetleri desteklemektedir.

Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesine dair İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve diğer sahabilerden nakledilen rivayetleri, Cin Sûresi'ndeki ayetlerle dolayısıyla Kur'an'la çeliştiklerini öne sürerek geçersiz sayıp İbn Abbas'tan gelen ve Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmediğine dair rivayeti geçerli kabul etmek isabetli görünmemektedir. Öncelikle İbn Abbas'ın söz konusu rivayetlerinde cinlerin Hz. Peygamber'i dinledikleri zikredilirken herhangi bir tarih verilmemektedir. Aksine bu hadisenin nübüvvetin ilk yıllarında gerçekleştiğine dair işaret-

ler bulunmaktadır. Cin Süresinin nübüvvetin üçüncü yılında nazil olduğu kabul edildiğinde cinlerin Hz. Peygamber'le ilk temasında Hz. Peygamber'in onlardan haberdar olmadığı ancak İbn Mes'ûd rivayetlerinin de göstergesiyle ilerleyen zamanlarda, nübüvvetin on veya on birinci yılında, farklı zaman ve mekânlarda az ve çok sayılı cin gruplarıyla görüştükleri söylenebilir.

Öte yandan İbn Abbas'ın Mekke döneminde henüz çok küçük yaşta olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in cinlerle görüşmesine dair naklettiği rivayetin mürsel olduğunu öne sürerek İbn Mes'ûd rivayetini tercihe şayan kabul etmek de isabetli görünmemektedir. Zira İbn Abbas rivayetiyle İbn Mes'ûd rivayetlerinin birbirinden farklı zamanlara işaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 11 cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd. 52 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed Nâim. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- Ateş, Ali Osman. *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*. İstanbul: Beyan Yay., 2011.
- Aydın, Hayati. "Dinî Kaynaklarda ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21/3 (Aralık 2017): 1623-1670.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ. *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 12 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Azizova, Elnure. "Tihâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (TDV), 2012. 41: 153-154.
- Bâzergan, Mehdi. *el-Kur'ân fî mesâri tetavvurihî*. Arapça trc. Kemâl es-Seyyid. Beyrut: Merkezü'l-Hadara li Tenmiyeti'l-Fikrî'l-İslâmî, 2015.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ. *Delâililü'n-Nübüvve ve ma'rifetü ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.

-es-Sünenü'l-kübrâ. 10 cilt. Thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr. *el-Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*. 18 cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûr, Rasûlillah (Sahîhu'l-Buhârî)*. 9 cilt. Thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır. B.y: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa. *Rûhu'l-beyân*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs, (I-X)*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1964.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-hamîs fî ahbâri enfesi'n-nefis*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. 4 cilt. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsbehânî. *Delâilü'-Nübüvve*. 2 cilt. Thk. Muhammed Kal'acî, Abdülber Abbâs. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî. *Müsned*. 13 cilt. Thk. Hüseyin Selim Ahmed. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed. *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*. 2 cilt. Thk. Rüşdî es-Sâlih.9 Beyrut: Dâru'l-Endelüs li'n-Neşr, ts.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsîhî*. 3 cilt. Thk. Abdülmelik Abdullah. Beyrut: Dâru Hadır, 1993.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. 4 cilt. Thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Halebî, Ali b. İbrahim. *İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, ts.

- Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkut. *Mu'cemu'l-buldân*. 7 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. 10 cilt. Thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- Honigmann, E. ve Darkot, Besim. "Nasîbîn", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*. 13 cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964. 9: 99-103.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî en-Nemerî. *ed-Dürer fî ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1982.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk. *es-Sünne*. Thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1980.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm li İbn Ebi Hâtım*. 13 cilt. Thk. Es'ad Muhammed Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî. *el-Musannef fî'l-ahâdis ve'l-âsâr*. 7 cilt. Thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1988.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdisi'l-hidâye*. 2 cilt. Thk. Abdullâh Hâşim el-Yemânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
-*el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 8 cilt. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
-*Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 13 cilt. İ'tinâ, Muhibbuddîn el-Hatîb vd. b.y. 1959.
-*et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci Ehâdisi er-Râfi'iyi'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ vd. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2005.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ 'İmadüddîn İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 8 cilt. Thk. Sâmî b. Muhammed Selâme. Beyrut: Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. 5 cilt. Thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 cilt. Thk. Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 2001.
-*el-Mevdû'ât*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü't-Türkmânî, Alauddîn Ali b. Osman el-Mardînî. *el-Cevheru'n-nakâ 'alâ Süneni'l-Beyhakî*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 cilt. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1905.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 10 cilt. Thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964.
- Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*. (Abdürrezzak'ın Musannef'inin 10 ve 11. Ciltleri), Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1982.
- Makdisî, Mutahhir b. Tâhir. *el-Bed'ü ve't-târîh*. 6 cilt. Por Said: Mektebetü es-Sekâfe ed-Dîniyye, ts.

- Makrizî, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali. *İmtâ'u'l-esmâ' bi mâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafedete ve'l-metâ'*. 15 cilt. Thk. Muhammed Abdülhamîd en-Nemîsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. 10 cilt. Thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî. *Tefsîru mukâtil b. Süleymân*. 5 cilt. Thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar (Sahîhu Muslim)*. 5 cilt. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Nesai, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 12 cilt. Thk. Hasan Abdülmünim Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Öğüt, Salim. "Ebtah" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (TDV), 1994. 10: 82-83.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsned*, 2 cilt. Thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1995.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 10 cilt. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 2002.
- Sezikli, H. Ahmet. "Mescid-i Cin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (TDV), 2004. 29: 271-272.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Sübki, Takiyyüddîn Ali b. Abdilkâfi. *Fetâvâ es-Sübki*, 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şamî, Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî. *Peygamber Külliyyâtı*. Trc. Hüseyin Kaya. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011.

- Şeşen, Ramazan, "Cezîre" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 44 cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (TDV), 1993. 7: 509-511.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 25 cilt. Thk. Hamdî b. Abdilmecîd. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye. 1994.
-*el-Mu'cemü'l-evsat*. 10 cilt. Thk. Tarık b. 'İvadullah b. Muhammed vd., Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
-*Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*. 4 cilt. Thk. Hamdî b. Abdilmecîd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 24 cilt. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu meâni'l-âsâr*. 5 cilt. Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr vd. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsned*. 4 cilt. Thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hecer, 1999.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 cilt. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr b. Musa. *ed-Du'afâu'l-kebîr*. 7 cilt. Thk. Abdülmu'tî Emin Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-'İlmiyye, 1984
- Vâilî, Hasan b. Muhammed b. Haydar. *Nüzhetü'l-elbâb fî kavli't-Tirmizî: "ve fi'l-bâb"*. 6 cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 2005.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer, *Mu'cemu'l-buldân*. (I-VIII), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Zeylaî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li ahâdîsi'l-Hidâye*, 4 cilt. Thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1997.